

Filozofski život

Predstavljanje knjige *Demokracija i globalna kriza: unutrašnji i vanjski uzroci krize iz 2008. godine* Fahrudina Novalića

U izdanju Sveučilišne knjižare iz Zagreba, u Islamskome centru u Zagrebu, 9. listopada 2014. predstavljena je nedavno objavljena knjiga *Demokracija i globalna kriza: unutrašnji i vanjski uzroci krize iz 2008. godine* autora Fahrudina Novalića. O knjizi su govorili recenzenti Josip Kregar i Lino Veljak, Guste Santini, urednik Damir Mikuličić i autor.

Mikuličić, urednik tri Novalićeve knjige: *Moć i rat* (2006.), *Imperij pohlepnoga politeizma* (2009.) i predstavljenog djela, osim ostaloga, govorio je i o kontinuitetu zanimanja autora za proučavanje moći i pohlepe u suvremenome svijetu.

Prema Kregaru, glavno je obilježje knjige prepoznavanje znakova vremena – svijeta iskrivljenih vrijednosti i potreba te da ekonomske i općenito društvene probleme, poput aktualne krize, treba rješavati sinergijom cijeloga društva.

Veljak smatra da je knjiga *Demokracija i globalna kriza* »najbolja knjiga u Hrvatskoj i u regiji posvećena sustavnoj analizi globalne krize objelodanjene 2008., te jedan od najvažnijih doprinosa promišljanju globalizacije općenito«. Istaknuo je njezin multi/interdisciplinarni i integrativni pristup, zahvaljujući i autorovoj kompleksnoj formaciji – tehničke znanosti, komunikologija, politologija, sociologija i doktorat iz filozofije. Knjiga ne upada u zamku moraliziranja politike. Filozofijski utemeljena, značajna je i u metodologijskom pogledu.

»Novalić umjesno kontekstualizira aktualnu globalnu krizu u opću kriznost suvremenog svijeta«, kaže Veljak, »definirajući je kao strukturalno-sinergijsku krizu koja je učinak neoliberalne politike kakva se provodi na planu ekonomije, politike i kulture, uključujući eksplicitne i implicitne oblike ratovanja«. Posebna je važnost knjige, prema Veljaku, u analizi krize u tzv. tranzicijskim zemljama,

uključujući i Hrvatsku. Unutrašnji su uzroci aktualne krize plodno tlo za ukorjenjivanje vanjskih uzroka krize u lokalne kontekste. Autor uvjerljivo elaborira perspektivu nadmašivanja uspostavljenog kriznog stanja, uključivo i nadmašivanje rasipanja ljudskoga kapitala. »Tko se kompetentno hoće informirati o svijetu u kojemu živimo i o alternativama s kojima se suočavamo – neka ovu knjigu uzme u ruke!«, eksplicitan je Veljak.

Guste Santini, među ostalim, kaže da se Novalić odlučno pridružio kritičarima aktualnoga kriznog stanja. Svojim multi/interdisciplinarnim i integrativnim pristupom problemu krize, »traži naš odlučni iskorak iz nje«.

Novalić je istaknuo da su neregulirano tržište, državni intervencionizam i imperijalna demokracija osnovni prijevori o ulozu tržišta, države i demokracije u funkcioniranju svakoga društva. »Sve tranzicijske zemlje tranzitirale su u svijet decentraliziranih imperija pohlepnoga politeizma – oligarhijske despocije *homo duplexa*; u svijet sakralizirane moći, novca, profita, kriminala...« Vanjski uzroci globalne krize samo su produbili i proširili unutrašnje uzroke krize – učinke entropijskoga, formalnog i neformalnog autokratsko-oligarhijskog institucionaliziranja i upravljanja. Zahvaljujući individualnome i kolektivnom konformizmu, mnogi lideri postali su neformalne institucije, kazao je autor.

Prevladavanje aktualne krize, središnji je socijalno-kulturni i nacionalno-sigurnosni imperativ svake zemlje. Novalić je ukazao i na nužnost ostvarivanja nove političke kulture, prospektivne odgovornosti, djelovanja od dna prema vrhu društva, humanoga komuniciranja, te načela jednakosti moći.

Edina Smajlagić

Tribina »Kultura i religija: od prosvjetiteljstva do danas«

23. veljače 2015. u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održana je tribina unutar serijala *Paralelni svjetovi* pod nazivom *Kultura i religija: od prosvjetiteljstva do danas*. Pod vodstvom urednika i pisca Kristijana Vujičića, na tribini su gostovali filozofkinja Nadežda Čačinović i teoretičar Leonardo Kovačević. Razgovor o temi temeljio se na novoj knjizi Terryja Eagletona *Kultura i smrt Boga* u izdanju Naklade Ljevak, u kojoj se istražuje nastojanje čovječanstva da fenomen Boga zamjeni kulturom, umjetnošću i znanošću. Knjiga nudi prikaz odnosa kulture i religije te njihove neprestane promjene od prosvjetiteljstva do danas, dok se sama tribina usmjerila na središnje pitanje: »Jesu li vjera i Bog nestali iz javnog života?«

Tribina je započela jednim pokušajem preventivne eliminacije predrasuda koje najčešće obilježavaju rasprave o odabranoj temi. Naime, čest je slučaj da se pisano i govoreno o temi *boga* osuđuje ovisno o kategoričkom određivanju pisca ili govornika kao, u najmanju ruku, teista ili ateista. Vujičić je tu elementarnu i tešku pogrešku pokušao ukloniti upućivanjem na činjenicu da je Eagleton ateist i marksist, ali da posljednjih petnaest godina »vodi borbu« s novoateističkim valom. Naime, Eagleton je na onoj strani mnogih, naročito europskih, ateista koji smatraju da *novi ateizam* ima ozbiljnih argumentativno-metodoloških propusta, odnosno izbjegava adresirati neke od središnjih socijalnih i kulturnih pitanja i problema poput otprnostni vjere i karaktera zajedništva koji vjera donosi. Knjiga *Kultura i smrt Boga* svojevrstni je pregled i zaključak Eagletonova obračuna s novim ateizmom. Drugim riječima, preko kritike novog ateizma Eagleton od samih ateista očekuje ozbiljniji, integrativniji misaoni pristup i kritičku svijest prvenstveno usmjerenu prema samom ateizmu, odnosno izbjegavanje pojednostavljenja problema.

U prijelazu s knjige na problem mjesta religije u javnosti, Čačinović u situaciji prosvjetiteljstva preko Kantove »samoskrivljene nezrelosti čovjeka« iščitava »samoskrivljenu ovisnost« koja se artikulira na dvije razine: na razini prihvaćanja boga što vodi k prihvaćanju čovjekove podređenosti i na razini razvoja emocionalno-tjelesne ovisnosti koja čovjeka ograničuje u djelovanju. Prosvjetiteljstvo je koncipirano kao »uzimanje stvari u svoje ruke«, što je moralo utjecati i na raskidanje s fenomenom Boga, naročito s personalističkom varijantom Boga, ali Čačinović naglašava da i taj proces odlazi u sasvim drugu kraj-

nost i promašuje činjenicu fenomenološke prožetosti čovjeka idejom Boga, pa makar to bila samo ideja. Razrješenje s Bogom, ako je moguće, nije moguće tek empirijskim znanstvenim dokazivanjem, već se ovdje u bitnom moraju razmatrati svi oblici *teleološke* problematike.

Kovačević je ponudio razumijevanje smjene paradigmi na način izlaženja iz religije utemeljene bogom u religiju utemeljenu bez boga. Razmatrajući mijene od početka 19. stoljeća, promjene se mogu pratiti na dvije razine – intelektualnoj i kulturalnoj. Tu se kao najznačajniji pojavljuju Schopenhauer i Feuerbach, ali je u okviru tribine bilo potrebno navesti i druge ideje koje su utjecale na razvoj mišljenja o Bogu, religiji, kulturi i umjetnosti. Tako je bilo govora o Nietzscheovoj genealogiji religije, u kojoj slabiji porobljavaju jače iz ressentimenta, bilo je riječi o Schopenhaueru i glazbi koja umjesto Boga donosi utjehu te biva privremenim bijegom od volje, a zatim o Freudovoj tezi o projekciji figure dobrog oca u Boga koji će se brinuti o nama i biti superiorniji od naših takozvanih zemaljskih očeva. Također, uz Freuda, Feuerbach je pisao o projekciji onoga što želimo biti u Boga. Riječ je o antropoteističkim perspektivama koje iznalaze suplemente za izostanak, primjerice, izvora morala. Ovdje su se Čačinović i Kovačević složili o sljedećem: kada se suvremeno društvo, tako fundirano, susretne s ideologijom kupoprodajnosti, sa sustavom u kojem se svako postojanje pretvara u konvertibilne jedinice zarade, buđenje potrebe za bogom – za povratkom velikog narativa – postaje razumljivom reakcijom.

Moment reakcije sred suvremenog tehnološkog doba, dapače doba u kojem je razriješena sveza lijepog, istinitog i dobrog, a koji zapravo traži obnovu suosjećanja i solidarnosti u vidu globalnog etičkog imperativa na bazi istine pluralnosti, proizvodi niz kompatibilnih, alternativno ateološko-teoloških varijanti koje s jedne strane slijede tradiciju afirmacije božjeg prisuća, a s druge strane mire tobože oprečne pozicije. U tom smislu, s jedne strane Čačinović je razmatrala potencijalne nesuvislosti oko pokušaja racionalizacije iracionalnih formi pojmljenja, npr. personalnog boga, dok je s druge strane Kovačević predstavio nekoliko pokreta, poput teologije oslobođenja fundirane u marksizmu i postreligijske teologije u kojoj se živi »po bogu, ali kao da boga nema«, odnosno »šutjeti o njemu, a živjeti s njim u skladu«, kao forme koje afirmiraju božju prisutnost (zbiljski ili teorijski) u potrebama društva.

Atmosfera same tribine bila je ugodna, a nakon osnovnog razgovora u raspravu su se pitanjima uključili i sudionici. Može se zaklju-

čiti da je voditelj Kristijan Vujičić profesionalno omogućio dijalog različitih pozicija, kao i da su gosti ponudili zanimljiv uvid u raspravu Eagletonovog djela, od interesa svakome kome je stalo do iznalaženja valjanih egzistencijskih rješenja.

Augustin Kvočić
Luka Perušić

Javno predavanje »Neoplatonički izvori pseudo-aristotelovske rasprave *Liber de Causis*«

Platonovo društvo u Zagrebu organiziralo je 6. ožujka 2015. godine javno predavanje pod nazivom »Neoplatonički izvori pseudo-aristotelovske rasprave *Liber de Causis*«. Predavanje se održalo na Institutu za filozofiju, a predavač je bio Ivica Mihaljević, doktorand na Hrvatskim studijima.

Tema predavanja vrtjela se oko nastanka, prevođenja i autorstva središnjeg teksta neoplatoničke misli u srednjovjekovnoj filozofiji *Liber de Causis*, odnosno *Rasprava o čistom dobru*. Izvornik na arapskom jeziku glasi *Kalam fi mahd al-khair*. Sam tekst ima važnu ulogu u oblikovanju metafizičkog mišljenja Zapada. U dvanaestom stoljeću dolazi do intenzivnog prevođenja Aristotelovih djela s arapskog na latinski te se među njima nalazi i tekst *Liber de Causis* koji se slučajno našao među njegovim djelima. Naime, autor teksta nije Aristotel, kao što se mislilo do trinaestog stoljeća, već je autor nepoznat. Toma Akvinski, prema revidenciji teksta Williama iz Moberbeke, otkrio je da većina sadržaja *Liber de Causis* dolazi izravno iz Proklova djela *Elementi teologije* koji je objedinio cijelu grčku misao u borbi protiv kršćanstva.

Pregled koji je napravio Toma Akvinski dijeli *Liber de Causis* na trideset dvije propozicije koje se bave *istinskim bićem, inteligencijom, epistemologijom, beskonačnosti, prvim uzrokom te osjetilnim stvarima*. Povučena je bila i paralela između nastanka teksta *Liber de Causis* i Aristotelove teologije koja sama po sebi nije direktno utjecala na nastanak teksta na arapskom. No analizom nastanka Aristotelove teologije možemo dobiti uvid u to kako je nastao tekst *Liber de Causis* na arapskom jeziku. Naime, stvar je metode koja se provodi unutar ta dva teksta. Mihaljević navodi da je Aristotelova teologija arapska verzija Plotina i njegovih *Eneada*, odnosno preciznije reče-

no, četvrte, pete i šeste eneade. Tekst uređuje Al-Kindi koji je grčku filozofiju i cijelu misao htio prilagoditi islamskom monoteizmu putem neoplatoničkih postavki. Al-Kindi, unatoč tome što je bio neoplatoničkog usmjerenja, nije se slagao s Aristotelom da svijet postoji oduvijek, već smatra da je nastao u vremenu. Drugim riječima, želi to prikazati s određenjima *Lambde*, knjige o nepokrenutom pokretaču, što je, prema Mihaljeviću, dokaz da se bavio prevođenjem Plotina i Prokla na arapski.

Predavanje se, nakon Aristotelove teologije i Al-Kindija prebacilo na Prokla i njegovo djelo *Elementi teologije*. Proklo metafizičku stvarnost dijeli na stupnjeve načina bitka, tj. svijet dijeli na hipostaze (stupnjeve). Riječ je o Jednom kao prvom uzroku, umu i duši. *Elementi teologije* nisu originalno djelo, već se Proklo služio Plotinovim *Eneadama*. Stvar je u tome što je Proklo svoje djelo učinio mnogo sustavnijim i preglednijim nego što je to učinio Plotin. Mihaljević dalje govori da je oduvijek bilo poteškoća oko toga kako iz Jednoga nastaje cijeli svijet, odnosno kako Jedno emanira u um, koji je druga hipostaza, a iz uma u dušu, tj. treću hipostazu. Međutim, uvijek je postajala dilema u tome kad i kako iz Jednoga istječe stvaranje u um. Odgovor je, govori Mihaljević, u tome da u Jednome, tj. Bogu postoji implicitna podijeljenost gdje on već unaprijed ima u sebi ograničene i neograničene stvari. Naime, kada stvari prelaze iz Jednoga u um, Proklo to rješava preko henada. Time je Proklo bliži prvom uzroku u *Liber de Causis* nego Plotin kod kojega su hipostaze diferencirane.

Mihaljević, nakon govora o *Elementima teologije*, nastavlja govoriti o prevođenju *Liber de Causis* s izvornika na latinski jezik. U Toledu, Gerard od Cremona obavlja tu dužnost prevođenja. Prvi prijevod glasi *Liber bonitatis purae*, a kasnije ga nalazimo u njegovom popisu prevedenih djela pod imenom *Liber Aristotelis de expositione bonitatis purae*. Nakon prvog prijevoda od strane Gerarda od Cremona, Aleksandar Haleški prvi put upotrebljava naziv *Liber de Causis* (*Knjiga o uzrocima*). U trinaestom stoljeću, preciznije 1230.–1240. godine, *Liber de Causis* ulazi u službeni program na Pariškom sveučilištu, a obavezan kolegij postaje tek od 1255. u trajanju od jednog semestra. Toma Akvinski, iz latinskog prijevoda, zapaža da je autor iznio određene korekcije i promjene prema monoteističkoj teologiji. Drugim riječima, ukinuo je henade, kao što su spominjane kod Prokla, odnosno bogove između Jednoga i inteligencije. U *Liber de Causis*, Prvi uzrok direktno utječe na hipostaze putem bitka.

Autorovo izlaganje bilo je opširno te je sadržavalo mnogo informacija koje su ključne za razvoj Zapadne misli srednjega vijeka. S predavanjima o srednjovjekovnoj filozofiji, njezinim misliocima i njihovim idejama svakako bi trebalo nastaviti jer je upravo ona igrala važnu ulogu u oblikovanju misli zapadne metafizike i samog kršćanstva, no predavanje »Neoplatonički izvori pseudo-aristotelovske rasprave *Liber de Causis*« na Institutu za filozofiju nije doživjelo veliki odaziv publike i taj problem treba zadržati na umu.

Augustin Kvočić

Predstavljanje knjige *Filozofija prakse i mišljenje revolucije Gaje Petrovića* Gracijana Kalebića

Povodom izlaska *prve* monografije o Gaji Petroviću, u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu organizirano je 17. ožujka 2015. godine predstavljanje u obliku prikaza sadržaja knjige i refleksije o Petrovićevom filozofijskom djelovanju. Djelo je izmijenjena doktorska disertacija mladog istraživača, objavljena u mekom izdanju u izdavačkoj kući Plejada, a sadrži 128 stranica posvećenih bitnim aspektima mišljenja i djelovanja vodećeg imena Praxis-škole. Dobro posjećeno predstavljanje osigurao je Ilija Ranić, urednik biblioteke Nova Plejada, zamišljene kao oblikovanje novog sazviježda provokativne misli i originalnih ideja, a uz mladog autora Gracijana Kalebića, sudjelovali su recenzenti knjige Mladen Labus, stručni savjetnik u Institutu za društvena istraživanja, Lino Veljak, redovni profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, te Hrvoje Jurić, izvanredni profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Neočekivano, predstavljanje je započelo recitacijom pjesme. Sisački pjesnik Nikola Tadić, koji je nedavno objavio zbirku pjesama *Zagrebačka filozofska škola: Poetsko-filozofske zagonetke* kao posvetu hrvatskim autorima i istraživačima onog vremena, jednu je od pjesama, »Sfingina pjesma«, posvetio Gracijanu Kalebiću i ugodio početak večeri. Potom, kao svojevrsnu reakciju na izvedbu, Gracijano Kalebić je izložio razlog angažmana oko Gaje Petrovića. Kalebić je načelno naznačio nezadovoljstvo postpolitičkim stanjem, u kojem se javljaju dva feno-

mena: najprije izostanak vjere u alternativu, a potom i izostanak temeljne ideje otpora. Pri tome drži da se nada i mogućnost još uvijek nalaze na jedinoj razini koju kapitalizam kao sve-apsorbirajući sustav još nije dohvatilo, a to je *radikalna misao*, za što primjer može biti Gajo Petrović. Kalebić je tu ideju istaknuo na način »kritike svega postojećeg«, kao rješenja za situaciju postpolitike i postekonomske u kojoj se više ništa bitno ne pita o uzrocima, temeljima i posljedicama novog kapitalizma. U tom smislu, naglasio je da ovom knjigom želi na svoj način pridonijeti stvaranju otpora.

Lino Veljak ukratko je izložio relevantnost monografije i relevantnost samog Petrovića kao *spiritus movensa* praksisovaca. Naglasio je da *Praxis* nije bio lokalni pokret, već je imao odjek na svjetskoj razini, a da je Petrović imao kritičko mišljenje svjetskog značaja. Rečeno se najbolje može vidjeti pri usporedbi znanstveno-kulturnog statusa Ljubljane, Beograda, Zagreba i Korčule tada i danas. Nadalje, unatoč tome što je *Praxis* bio sustavno napadan u tadašnje vrijeme, sve do prisilnog gašenja, pa nadalje preko »demokratske preobrazbe« koja je sustavnim, ciljanim ideološkim šikaniranjem stvorila brojne predrasude od kojih se mnoge još danas nisu otklonile, interes za *Praxisom* ponovno raste, a među mladim se istraživačima, već prisutnim i onim koji će uskoro doći, uočava probijanje ideološkog zida na način ozbiljavanja onog što je Petrović predstavljao, a to je kritičko djelovanje, kreativno mišljenje i slobodi stremeće djelovanje.

Mladen Labus više se osvrnuo na sadržaj djela, sugerirajući da aktualnost Petrovićeve misli i Kalebićevo kompariranje tadašnje misli s aktualnim problemima pogađa bit problema te otvara niz pitanja koje samo djelo nije postavilo, ali ih je sadržajem otvorilo. Pod time podrazumijeva podjednako rastvaranje potisnutih pitanja i rađanje novih. U tom je smislu izrazio zadovoljstvo djelom i natuknuo potrebu za daljnjim širenjem elementarnih obrisa postavljenih ovim djelom. Drugim riječima, djelo nije samo hermeneutičko nego ima otvorenu intenciju razumijevanja bitnog mišljenja, što zapravo znači samopotvrđivanje činjenice da je čovjek jedino biće koje tek postaje samim sobom na način humanosti, dakle, samim čovjekom. Ovdje fenomen kritike igra temeljnu ulogu prodiranja do biti čovjeka, ali biti koju treba razvijati, čime je otvorena ontološka mogućnost čovjeka i čime svaki kontakt s Petrovićevim tekstom ne znači baštinsko čitanje, nego otvaranje prostora mogućnosti za nadilaženje antropološkog. Na tom pragu, Kalebićevo knjiga,

zaključuje Labus, daje relevantnim pojmovima energiju stvaralaštva koje omogućuje osporavanje postojećeg (ili kako bi Kangrga istaknuo: *danog*), što u krajnosti budi energiju utopije.

U zaključnom osvrtu na djelo, Hrvoje Jurić potvrdno je istaknuo da se *Praxis* ni na koji način ne može i ne smije čitati kao puki historijski fakt, te da se u djelovanju praksisovaca svakako mora prepoznati kritičko mjesto: kritika dogmatizma i kapitalizma podjednako, što ih je upravo dovelo u situaciju u kojoj nisu odgovarali niti jednom režimu. Jurić se pritom poslužio citiranjem Habermasova pisma u kojem je on istaknuo Petrovića kao primjer »zbijski radikalnog, egzistencijalno usidrenog mišljenja«. U tom se smislu i odbija govoriti o Petrovićevoj »filozofiji«, a rado se govori naprosto o »mišljenju revolucije« ili u najmanju ruku o »Petrovićevom mišljenju revolucije«. Jurić je također istaknuo jednu omašku u Kalebićevom djelu, odnosno tvrdnju da je Petrović slabo popraćen, kontrirajući navođenjem četiriju skupova i pet zbornika vezanih za *Praxis* koji su se u posljednje vrijeme pojavili, kao i isticanjem da je došlo do naglog porasta interesa za *Praxisom* među studentima.

U tom smislu, može se govoriti o pozitivnom pomaku, koji doduše državne strukture još nisu apsolvirale, ali će se taj trend nastaviti što globalna situacija bude u izrazitijem napuću između redukcije čovjeka na kvantitetu i čovjekovog kvalitativnog propinjanja duha. S navedenim se slušateljstvo predstavljanja složilo i na taj način zaključilo događaj, a vrijedi spomenuti i da je Plejada, smatrajući tradiciju analiziranog mišljenja vrijednom, knjigu dalo tiskati na svoj trošak i unatoč nepovoljnim tržišnim uvjetima.

Luka Perušić

Simpozij *Povijesno mišljenje u obzoru suvremene filozofije*

U povodu 90. obljetnice rođenja Vanje Sutlića, 20. ožujka 2015. godine održan je jednodnevni simpozij pod naslovom *Povijesno mišljenje u obzoru suvremene filozofije*. Filozofski simpozij organizirao je Odjel za filozofiju Matice hrvatske, a održan je u Palači Matice hrvatske u Zagrebu. Kao »lajtmotiv« simpozija uzet je Sutlićev citat iz jednog od

posljednjih njegovih spisa, nazvanog »O povijesnom mišljenju«, a objavljenog tek 2014. godine u 79. broju časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*. Citat glasi: »Povijesno mišljenje nije mišljenje o povijesti. Ono je u najboljem slučaju sjećanje na nešto na što bi se moglo podsjetiti, ne na prošlu, nego na bilu veličinu. Povijesno mišljenje (*genitivus subjectivus*) ne govori svakodnevnim metafizičkim jezikom, kakvi su svi naši zapadnjački jezici. Za povijesno mišljenje povijest nije objekt, kao za znanost koja računa, a ne misli, kao što nije ni subjekt, u kojemu govore znanost i obična svijest. Povijest je primarno kazivanje i navještavanje, davanje i primanje istinitog od onog istinitog. A kako je povijest sama u sebi konačna, primarna zabluda i smrtno lutanje, koje ne gubi svoju veličinu ni onda kad u sebi iščezava, ona je dobar, lijep i svet udes, koji se može dogoditi samo smrtnome. Trunčica toga obasjava nas kad volimo, ali za mržnju u povijesnom mišljenju nema mjesta; mržnja ništi čitav sklop.« Pozdravni govor održao je Stipe Kutleša, pročelnik Matičina Odjela za filozofiju, nakon čega je teret uvoda i razlog i temu simpozija preuzeo Damir Barbarić, potpredsjednik Matice hrvatske. Nadovezujući se na *lajtmotiv* simpozija, iznio je još jedan zanimljiv Sutlićev citat: »Filozof se nalazi u teškoj ili u najtežoj situaciji koja nije ni fizička ni psihička tegoba. O njegovu odgovoru ovisi hoće li uopće nešto povijesno biti ili ne biti«, da bi u tom smislu odgovornost prenio na izlagače koji su krenuli tako zacrtanom stazom.

Izlagački dio simpozija otvorio je Zvonko Posavec s izlaganjem naslovljenim »Kako je moderno društvo postalo subjekt prirode i povijesti?«. Heidegger tumači društvo kao subjekt povijesti i prirode iz sklopa novovjekovne filozofije subjektiviteta koja je obilježena izlaganjem istine kao izvjesnosti, ističe Posavec. To traganje za istinom nastupilo je u raznim područjima: kod Luthera u religiji kao izvjesnost spasa, kod Galileija kao potraga za matematičkom izvjesnošću prirode, kod Occama u nominalističkom dijeljenju riječi i stvari, čime se dolazi do potpunog pražnjenja pojma *realnosti*. Subjekt, što je ime za bitak čovjeka, od renesanse nadalje oslobađa se od kršćanske istinske objave, a time se ujedno oslobodio za sebe sama. Od tada mišljenje dobiva karakter refleksije, a u antici nije imalo takav oblik. Od Descartesa, preko Kanta, do Hegela, ništa nije toliko snažno odredilo novi vijek kao ovaj proces kojim se znanosti otpuštaju u slobodu svojih istraživanja. To je novi tip znanosti koja se bitno razlikuje od srednjovjekovne doktrine i *scientie* te

grčke *episteme*. Znanstvenu obradu cijelog tog pogona više ne provodi pojedinac već ga preuzima kolektivni subjekt, tj. društvo. Zemlja postaje dobavljač sirovina i energije, a ljudsko djelovanje reducira se na radnu snagu. »Nije li međutim društvo oduvijek bilo subjekt prirode i povijesti?«, zapitao se Posaavec. Npr., sve do Hegela, poprište specifično ljudskoga života političko je zajedništvo što ga valja navlastito utemeljiti, što počiva na ćudoređu, običajima i predaji, ali moderno društvo je, za razliku od Hegelovog sumirajućeg opisa, nova tvorevina jer Hegel još uvijek misli u klasičnim kategorijama. Društvo postaje subjekt onoliko koliko svijet postaje predmetom rada. Međutim, prema mišljenju Heideggera, samoproizvodnja čovjeka dovodi i do opasnosti samorazaranja, tako da će on ustvrditi da je s Marxom uslijedila krajnja pozicija nihilizma. Isto profetički ustvrđuje i Nietzsche. No dijagnoza modernosti ograničena je grčkim razumijevanjem istine. Time oslobada vlastitu posebnu posljedicu zatamnjenja svijeta i mišljenja, da bi umjesto nje zavladała volja za moć. Stekavši uvid u to posvemašnje zbivanje, konačno poziva Heidegger na duhovnu revoluciju: »Trebamo nekoga tko će našem tubitku utjerati strah u kosti kako bi se mogao izvršiti totalni preokret nihilističkoga stanja.« Važno je pritom napomenuti da je on tražio preokretača prije no što se Hitler pojavio. Međutim, s dolaskom Hitlera na vlast Heidegger isprva u njemu nesumnjivo vidi potencijalnog preokretača kakvog je tražio. On je, čini se, doista vjerovao da će hitlerovska revolucija iz antičkog duha isposlovati preoblikovanje njemačke zbiljnosti putem obnove sveučilišta. Personalno tumačenje povijesnog trenutka nedvojbeno se odnosi na Hitlera koji za Heideggera ima sposobnost vodstva. Tek kasnije Heidegger će odbaciti ono političko uopće kao inherentno vulgarno, što je ono dakako tada i bilo. On će osuditi jednako i fašizam i komunizam i svjetsku demokraciju kao oblike univerzalne vlasti volje za moć unutarplanetarno viđene povijesti.

Ozren Žunec izložio je istraživanje na temu »Rad i kapital«, u kojem se bavio međuovisnošću svijeta i epohe, odnosno određenjem svijeta karakterom imanentnih okolnosti epohe. Bavljenje nacionalnom poviješću, navodi Žunec, više je od svjedočanstva o povijesnim okolnostima i duhovnih aktivnosti o njima. Ne radi se samo o podizanju svijesti jer naravi filozofiranja pripada da promišlja cjelinu svega, gdje se isprepliću prošlo, sadašnje i buduće. Specifičnost takvog mišljenja govori da njegova prošlost nije tek ono što iz sadašnjosti gleda budućnost jer svaki čin mišljenja, koliko god samotna i povučena, toliko je uvi-

jek i zajednički: nitko ne može sam misliti, jer je mišljenje i moguće samo kao cjelina (zato se mora uvijek vraćati mišljenje koje mu je prethodilo); oni s kojima dijelimo jezik i iskustvo zato su posebno bitni. Bit čovjeka dio je povijesnog sklopa te se veže u jednu neponovljivu cjelinu, kaže Žunec: čovjeka se razumije iz njegovog povijesnog svijeta. Ljudska je bit također u povijesnim sklopovima jednokratna. Najopćenitija ljudska bit ne odnosi se samo prema drugim bićima nego i spram bitka, pri čemu se otvara svijet u istinosnom odnosu spram svjetovnosti svijeta i spram bića u svijetu. Odnos spram bitka je čovjeku ključan jer je to pretpostavka njegovog odnošenja spram svih bića i svijeta. Bit čovjeka je mjesto ove ujednosti. Čovjek je posebni *interpres* (tumač) između bitka i bića, naglašava Žunec. Za Sutlića, povijest je sklop odnosa biti čovjeka, bitka i bića: izvorna punina po kojoj sve povijesno jest, povijesno je vrijeme veza čovjeka i bitka. I to nas dovodi do jednog marksističkog naboja Sutlićeva djela. Čovjekova se svijest otuđuje u rad. Rad zauzima *mjesto* proizvodnje. Kriza koja time nastaje dovela je prethodnu cjelinu do raspadanja. Bića više nisu utjelovljeni bitak jer rad, za razliku od proizvodnje, ne stvara bića u razlici spram bitka niti u pripadnosti njemu, nego rad stvara vrijednost, pa se u bićima kao robama svijest odjeljuje od bitka. Za novovjekovnog građanskog čovjeka cilj je stvaranje viška vrijednosti – kapitalizam (širenje svijeta rada). Kapitalizam je beskonačna ekspanzija bez zadovoljenja, a i rad tu jedva da ima granica, govori Žunec, te zaključuje da je epoha iz koje je Sutlić mislio itekako aktualna. Oslobođenje rada i vraćanje proizvodnje je vraćanje u povijest jer bitak se skriva iza otuđenja. Žunec zaključuje s nekoliko svrhovitih zahtjeva: filozofijsko mišljenje mora se organizirati u rekonstruiranju povijesnog sklopa; čemu se jest na putu? Prava sloboda započinje ljudskim razvojem snaga, carstvo slobode može se rasvijetliti samo na carstvu nužnosti, tek prihvaćanjem ove, takoreći, *antičke stvarnosti*. Aktivno sjećanje na Sutlića, upućuje Žunec, može obrazovati ciljeve i čovjeka danas. Zadatak je ispitivati kroz filozofiju, iznalaziti put i pripremati trenutak eventualnog budućeg razrješenja. Nije bitno hoćemo li to ikada uspjeti, ali bitno je da na tom putu održavamo naše djelovanje jer to jest pravi put.

Željko Senković razmatrao je problematiku pod naslovom »Praxis i 'povijesno ništa' u Vanje Sutlića«. Problematika tumačenja pojma *praxis* može početi od Sutlićeva shvaćanja Aristotelova određenja, kao oblika najviše teorije, u čemu Senković vidi naznake Sutlićeva traganja za *prevladavanjem*. Tradicijsko čita-

nje Aristotela vodi u tumačenje o dijometričkom povezivanju vrлина u *Nikomahovoj etici*, gdje se doista očituje nadvladavanje, no treba imati u vidu da se, kao presudni, odlučujući moment, može tumačiti kao *energeia*. Usko povezana uz grčke riječi koje označavaju *budjenje*, *energeia* predstavlja istinski bitak, ono u čemu se odlučuje. Zato Senković kaže da ga muči čitanje *nadvladavanja* s obzirom na to da Sutlić pod *praxis* misli *theoria*. Nadalje izlaže Senković povezanost Marxa i Hegela u poimanju *praxisa*, gdje se može očitovati oblikovanje Marxova pojma kroz kritiku Hegela. Možda kao ključno razlikovanje u tom smislu, umjesto *mišljenja otuđenja* kroz ontološki status, Marx *otuđenje* tumači kao pojavu uvjetovanu historijskim stanjem. Slijedom Marxove misli, važan moment teorije i prakse, kao procesa ozbiljenja filozofije, čini *proizvodnja*. Kod Sutlića se pojavljuje i u obliku *pra-izvođenja*. Kako je Senković ponudio, moment proizvodnje može biti čitan možda i pomalo nasilno u shvaćanju Aristotelova pojma *energeia*. Modernom pojmu *praxisa*, za razliku od antičkog, može se pripisati dimenzija vremena kroz produktivnu ljudsku djelatnost. *Praxis* je nadalje proizvodnje drugog i novog unutar vremena, iz čega proizlazi da je povijesno vrijeme moguće samo na način diskontinuiteta kroz razliku u svakom činu prevladavanja oblika koji ograničavaju povijesnu mogućnost za samoostvarenje. Senković »čuje« ovdje i ono povijesno ništa, što je vezano uz nebiće kod Grka, nebiće koje je onemogućavalo hod istinskog bivanja. Kod Marxa je naglasak na djelovanju kao mogućnosti, na bivanju mogućnosti – u toj je otvorenosti *praxis* i njegovo temeljno određenje. Nadalje, Senković je govorio o *praxisu* koji figurira kao medij kroz koji se istina ostvaruje stavljajući u pogon novu teoriju kao pretpostavku novog djelovanja. Sutliću je važno primijetiti predmetnost koju Marx ne nadilazi dok se kod Heideggera događa upravo prelazanje predmetnog mišljenja. Senković dvoji može li se kod Sutlića čitati moment *praxisa* bez Marxa i Heideggera, a da opet taj povijesni razgovor s ostalim misliocima ostane živim. Sutlić razvija *ništa* koje omogućuje, koristeći Heideggerove termine, »ništavno ništa«, »prazno ništa«, »omogućavajuće ništa«. Senković primjećuje, ipak, Sutlićevu vezanost uz pojam *praxisa* koji ima intenciju jedinstvenosti, pa *ništa* ne treba biti shvaćeno kao puko ili prazno ništa. U tome se očituje, zaključuje Senković, mogućnost svih da budu u *omogućavajućem ništa*.

Svoje izlaganje »Dosada kao *taedium vitae*« Dragutin Lučić Luce osmislio je vodeći se paradoksom dosade kao temeljnog ugođaja nekog bezvremenog fenomena ili prafenome-

na, izlažući prvi dio s podnaslovom »Vječito ponovno prevladavanje kao termin jednog te istog«. Uvod u koncept vječitog ponovnog prevladavanja bila je interpretacija Nietzscheovih sintagmi o istinskom svijetu i liku nihilista, odraženih u mišljenju Martina Heideggera iz njegovih neodržanih predavanja *Nietzsche 1* i *Nietzsche 2*. Referirajući se na Nietzscheov tekst »Kako je istinski svijet postao bajkom – povijest jedne zablude«, kroz koji Nietzsche kritizira europsku metafiziku, Lučić govori o Nietzscheovoj paradigmi »istinski svijet« i »istinski svijet u plamenu«, koja je moment za izborni nulti položaj nihilizma. U Heideggerovom prodiranju u nihilistički kraj metafizike ustanovljuje se, kako kaže Lučić, postojanje metafizike svjetovnom, štoviše, samim svijetom. Nadalje se iznose različiti načini na koji se Nietzsche, Heidegger i Marx odnose prema zacrtanom kraju metafizike u smislu odbacivanja onog dosadašnjeg i ustanovljavanja onog odsadašnjeg. Nužnost da se prevlada sve i sva (ne samo filozofija) moguće je prevladati iz nijekanja, što je onda prevladavanje samo. Marxov je shematizam preuzet od Hegela i u tu se formulaciju »uskala« metafizika, kaže Lučić predstavljajući razmatranja Vanje Sutlića uz pomoć Sutlićeve terminologije. Dolazimo do Sutlićevog vječitog prevladavanja kao prevladavanja jednog te istog i znanosti povijesti kao jedine znanosti koja paradigmatiskim načinom ono dosadašnje odbacuje tako da se odsadašnje ustanovljuje. Autonomija vječitog ponovnog prevladavanja jednog te istog odlučujuća je za uvjetnu temporalnost svijeta; tako svako drugo vrijeme biva ničemu ili takozvano ništa. Sutlićevo poimanje vječnosti kao beskonačnosti jednog te istog, svagda sebe osiguravajuće i sebe ospostavljajuće sada, potrebno je tako ocrtanom univerzumu, univerzumu koji je primoran bivati o sebi za sebe naspram ničega, čineći iz ništa unutrašnjeg pokretača vlastitog vječnog kruženja. Vječno kruženje oko sebe za sebe, nužno žudeći za samim sobom. U ovome je ujedno i Sutlićeva tendencija da se promjena učini suvišnom, misli Lučić. Nadalje, izlaže o porazu nepremostive granice Marxova ekonomijsko-filozofijskog od Nietzscheova lirsko-filozofijskog mišljenja, kod Sutlića koji nije posve mogao odoljeti »sirenskom zovu« Nietzscheove intuicije vječitog ponovnog vraćanja. Završne riječi izlaganja odnosile su se na razmatranja o tehnologiji koja je zauzela mjesto metafizike, te slijedom tog tipa mišljenja treba predstavljati srž mitologike, što nas dovodi u ironiju metafizičke sudbine.

Petar Šegedin pripremio je izlaganje na temu »Što je bit?«, a ispitivanje je započeo Sutlićevim citatom iz *Biti i suvremenosti*: »Za čovjeka koji je s vremenom, tj. suvremen, sve ovisi

o tome da u revolucionarnom naporu potraži svoje mjesto u povijesnom sklopu pa filozofija i sama u krizi tražeći svoju orijentaciju mora započeti u našem vremenu s nužnim pretpitanjem o biti čovjeka. « Načelno, Šegedin je kroz interpretiranje Sutlićeva angažmana oko fenomena biti i sam preispitao što bi bit imala biti. Ispitivanje se kretalo u horizontu razumijevanja da čovjek bitno nije kao pojedinac već on ponajprije i istinski bivstvuje kao cjelina onoga ljudskog koja kao takva jest vremenujuća, povijesna. Sutlić će reći da povijest nije drugo do zbivanje odnosa biti čovjeka, bića i bitka. Bit čovjeka kao njegova povijesna cjelina uspostavlja se kao sklop biti bića i bitka. Iz Sutlićeva shvaćanja supripadnosti bitka i bića proizlazi da to što jest neko biće, njegova esencija ili *šostvo* može biti na djelu samo u njegovom određenom da jest to što jest. To je za Sutlića jedini istinski bitak, tako da će reći: »U punom smislu riječi jest samo ono što svojoj biti zahvaljuje svoju egzistenciju, identitet esencije i egzistencije.« Šostvo se bića treba uzeti kao njegova bit pri čemu je onda nužno da bit bude »biti po sebi to što se jest«, a fenomen povijesnosti je u tomu da čovjek jest kao u sebi jednokratna i konačna, epohalna cjelina vlastita bivstovanja time što jest. Bit je određena time da ona dobiva svoje ograničenje iz kvalitativne odmjerivosti i ukonačenosti bitka samopokretanja bivanja samim sobom. Bit čovjeka jest sebi samom dopuštati da se jest i u tom smislu biti vlastito vrijeme, vlastita povijesna cjelina, a to znači da čovjekovo istinsko biti nije tek individualno egzistiranje pojedinca, nego je čovjek, po Aristotelovoj riječi, na neki način, sva bića: narod, jezik, oruđe, spomenici, krajolik, gradovi, atmosfera, botanički vrt, životinje itd., iz čega proizlazi da je čovjek bitno tako da se iz sebe sama od sebe odmiče, da sebe nadmašuje i prevladava otvarajući se i prepuštajući bitnom odnošenju i događanju svega što jest. To odmah znači da je bit čovjeka odnos. Sutlić to misli u pojmu prakse, ali ne kao prakse shvaćene u užem smislu, već način na koji čovjek bivstvuje. Praktična bit čovjeka, praksa kao bitni odnos jest proizvodnja. No proizvodnja nije kreacija *ex nihilo*, ona je izvođenje bitka iz neposredne sadržanosti u bićima i u tom smislu njegovo odjelovljivanje u povijesnom svijetu. Dakle, bit čovjeka kao praktičko-proizvodni odnos spram bića i bitka nije ništa puko ljudsko, nego je to odnos kojim su biće i bitak unutrašnje svezani na taj način da tim odnosom biva dopušteno da biće jest, pojavljuje se i biva to što jest. Šegedin zaključno kaže: zastane li se na tome i pogleda malo bolje, vidjet će se da ta iskonska točka ukonačenja umjeravanja, individuiranja, kao točka čiste umjetničke poezije svega što jest po tom da jest, dakle sama ta točka, niti jest

niti nije. Prethodeći svakom bitku time da ga istom tek dopušta, bitno zbivanje kao zbivanje povijesnosti povijesti same omogućuje se iz slobodne stvaralačke otvorenosti zapravo onom *Ništa*.

Izlaganje Igora Mikecina »Mišljenje i jezik u djelu Vanje Sutlića« posvetilo se problematici iskazivanja jezika unutar razdiobe metafizičkog i ne-metafizičkog mišljenja i kazivanja u djelu Vanje Sutlića. Kod Sutlića je ne-metafizičko mišljenje shvaćeno kao povijesno mišljenje, mišljenje koje pretpostavlja povijest metafizičkog mišljenja, ali koje prelazi ograničenja samog metafizičkog mišljenja (metafizičko mišljenje s druge strane poistovjećuje s logičkim mišljenjem, s obzirom na njegovu formu). Slijedi da ne-metafizičko mišljenje mora biti izvan zakona logike, ne kao protu-logičko, već kao pred-logičko mišljenje. Razmatrajući mišljenje, nužno treba imati na umu pitanje *kazivanja* te pitanje onoga što se kazuje mišljenjem. Sutlićevo ne-metafizičko, dakle povijesno mišljenje tako je vezano uz pitanje kazivanja; pita se kakvo je kazivanje koje je primjereno ovoj usmjerenosti. Povijesno mišljenje traži riječi za ono što se u vidu metafizike ne može izreći. Vodeći se za Heraklitovom interpretacijom *logosa*, Sutlić se okreće značenju *logosa* kao onog na što se bivstvo čovjeka sabire u njemu samome, *logos* kao sabranost onog sabranog ili *zbor*. Iz tog slijedi govor koji može odgovarati toj sabranosti, označen kod Sutlića pojmom *zbořenost* kao govor kojim se očituje samo bivajuće, a ne čovjek o bivajućem. Kako navodi Mikecin: »To je, jednostavno rečeno, govor onoga biti, a ne tek onoga bivajućeg.« Kasnije je Sutlić pojmove *zbor* i *zbořenja* zamijenio pojmovima *kazati* i *kazivanje*. Njegov koncept traži da se ne brine samo o razumljivosti govora i smislu koji stoji iza govora jezikom (kao sredstvo označavanja i izražavanja), nego i o tome kako se kazuje. Kazivanje je u svezi s mišljenjem, ali nije isto što i govor. Kazivanje, prema Sutliću, može biti ne-jezično i pred-jezično, budući da se mišljenje zbiva kao kazivanje. S tim u vezi, Mikecin ističe govorjenje koje je kod Sutlića označeno kao oglašeno kazivanje ili kazivanje koje dolazi do riječi. Nadalje onda proizlaze i Sutlićevi pojmovi *pravog* i *nepravog* kazivanja, kao i *opreka kazivanja* i *ne-kazujućeg govora* (kojeg naziva i *jezičanjem*). Jezičanje nastupa onda kada kazivanje gubi smisao, smisao onoga što je kazano. Kazivanje se kod Sutlića na mnogim mjestima poistovjećuje s mišljenjem. Što se tiče same mehanike kazivanja, u predavanju je Mikecin naznačio nekoliko momenata kada se kazivanje zbiva u smislu povijesnog, ne-metafizičkog mišljenja koje se mora, da bi bilo valjano, koristiti riječima unutar obično-

ga govornog jezika. Zato riječi izlaze iz svojeg običnog metafizičkog značenja na osnovi mišljenja koje ih drukčije upotrebljava. Postizanje takvog izlaženja riječi iz metafizičkog u ne-metafizičko, kako objašnjava Mikecin, leži u tome da se ono što se ima kazati nekom riječju treba poklapati s izvornim značenjem te riječi. Predavanje je zaokruženo detaljnom analizom Sutlićevih metoda iznalaženja takvih riječi unutar običnog metafizičkog jezika, uz naglašavanje potrebe za filozofijskom etimologijom.

Bojan Marotti svoje izlaganje otpočinje pitanjem koje i sam Sutlić postavlja, a to pitanje jest: što je uopće život? Da bi odgovorio na to, izlagač otvara jedan uvid u Sutlićevu filozofiju jezika, a taj uvid počinje dosjetkom: »Svijet je slobodno proizvođače kazivanje«. Ovine slobodnom kazivanju radikalno se suprotstavlja jezičanje/esperanto, što je tipično za govorenje materinjm jezikom, kaže Marotti. Može se reći da u materinjm jeziku ne su-mislamo s vlastitim kazivanjem, dok u stranom jeziku to nerijetko bude nužnost. Upravo je agenda ovoga izlaganja ovladavanje kazivanjem kao vraćanjem slobode u istome, tako što će se prezentirati Sutlićev rad na riječima starine i tako pokušati učiniti materinji jezik osjećajno stranim, takoreći, ponovno odvojiti čovjeka od poznatog mu mjesta – jezičanja. Marotti u svom izlaganju kao cilj određuje približavanje Sutlićeva rada na neologizmima i arhaizmima. Kasnije će se vidjeti da je Sutlić skloniji vraćanju na arhaizme no kovanju novih riječi, a sve u cilju poticanja mišljenja samog koje za bitno mora odrediti oznake. Za mišljenje je, kaže Marotti, velika šteta što se stare riječi/arhaizmi/zastarjelice gube, a to je i indikator da značenje tih riječi više nije prisutno. Ne samo da je to šteta za mišljenje nego nam puno govori i o stanju duha danas, a on mora osjetiti izvjesnu prazninu bez tih bitnih značenja. Stoga će Marotti naglasiti da su neologizmi i arhaizmi riječi sposobne za filozofijsko iskorištavanje, sve u cilju sprječavanja, uvjetno rečeno, praznog govora. Sav govor prije imao je uvesti u glavni dio izlaganja, a to je prezentacija građe Sutlićevih bilježnica filozofijsko iskoristivih riječi, a koje upućuju na bitna značenja, u gubljenju odgovarajućih oznaka također izgubljena. Marotti navodi Sutlićev papir broj 19 u kojemu se, ukoliko ih je potrebno razdvajati, nalaze četiri bitne stvari: a) presjeci određenog broja stranica na kojemu se nalaze pojedine filozofski zanimljive riječi; b) rječnik njemačko-hrvatski ispisan na nekoliko zasebnih listova; c) jedna nevelika bilježnica: »Rječnik loših riječi« i d) još jedna takva bilježnica: »Rječnik dobrih riječi«. Nakon nizanja primjera kojima je ukazao na povezanost četiriju dokumenata, Marotti

na kraju predstavljanja Sutlićevih bilježnica filozofijskih riječi zaključuje kako je to »put do te dubine, trag pravog značenja«. Također upućuje na to da je Sutlić pokazao veću sklonost traganju za iskonom značenja negoli sklonost neologizmima, odnosno onome što bismo mogli nazvati kovanjem novih oznaka za značenja i stvari. U svakom slučaju, Marottijevo je izlaganje bilo veoma inspirativno i ujedno je pokazalo ogroman potencijal Sutlićeva filologijskog rada.

Simpozij je završio izlaganjem Damira Barbarića na temu »Svjetski duh i povijest naroda. Sutlićeva kritička interpretacija Hegela«, koje je također započelo jednim Sutlićevim pitanjem iz *Telegrama* 1971. godine o smislu naroda. Barbarić napominje da se tu o narodu ne govori iz horizonta antropologije i geografije, niti na način rasno i etnički shvaćeni i određene skupine ljudi, niti u smislu novovjekovne političke nacije, već o narodu kao *zadaci*. Tu zadaću može riješiti samo mišljenje, ali ne nekim već prohodanim putem nego još uvijek neprokušanim. Sutlić o narodu govori kao o »personalno egzistencijalnoj strukturi čovjeka« ili »skupu su-ljudi artikuliranom činom« ili »samstveno temporalno-horizontalom zajedništvu kvalitativno različitih osobnih opstanaka«; dakle, narod u pravilu shvaćen i određivan iz *kazivanja*, ono što bi iz nacije tek moglo postati, i to njezinim napuštanjem. Svakako na putu Heideggera, ali, Barbarić napominje, odlučujući utjecaj na Sutlićevo filozofiranje o narodu izvršit će Hegel. Sutlić traži razračun s Hegelom na, takoreći, tlu i teorijskim i metodičkim zasadama koje je paradigmatički ustanovio upravo Hegel, a koje zajedno tvore njegovu filozofiju povijesti. Sutlić istrajava na tome da se narod kakav njegovo povijesno mišljenje pokušava misliti ne treba bezuvjetno priključiti svagda zadovoljivoj i dvosmislenoj igri svjetske povijesti. Povijestan može biti samo onaj narod koji je svoju neposrednu prirodnu pojavnu i osjetilnu egzistenciju u bitnom već napustio; koji se od nje reflektirajući oslobodio i očistio te je posredovao znanjem, sviješću i samosviješću. Time se svjetski i narodni duh pokazuju iz temelja određeni radom pojma, znanjem i znanošću shvaćenom kao apsolutnom. Narod je, eksplicitno se može kazati, za Sutlića čovječanstvo u cjelini, ali ne kakvo ono jest u *ovom* trenutku povijesnog razvitka, zarobljeno u varljivim dijalektičkim previranjima svjetskoga sudišta, već onakvo kakvo ono *može biti* sagledano iz horizonta razvitka svjetske znanosti i njoj pripadnoga rada – Apsoluta samog. Takvo Sutlićevo shvaćanje ishoduje zaključak da su po svojoj biti narodni i svjetski duh ustvari jedno te isto: prvo apsolutno postavljeno i shvaćeno kao zahtjev, a drugo

kao konačni *telos* toga kretanja. Pred narodom je u epohi znanosti i rada izbor, i to ne bilo kakav, nego izbor naprosto, kaže Sutlić. Izbor »oko toga hoće li biti potpuno nacijom u cjelini metafizičkih atributa te podložan dijalektici ukidanja i uzdizanja na viši stupanj čuvanja, hoće li svoju prirodnost i od nje dobivenu posebnost staviti u službu svjetskog duha i rada, svjetske znanosti *qua* produkcije, ili će svoju zakašnjelost u svjetskoj povijesti obratiti u priliku za prigod drukčijeg iskona koji je njegova domovina.« Sutlićev izričaj je apelativan, nagovarajući, neposredno upućen konkretnom biću, ujedno je poticaj na djelo i čin, a u samom je sebi već povijesno djelo i čin.

Jure Blažanović
Lena Kuzmanović
Roni Rengel
Luka Perušić

Tribina »Zapisi o totalitarizmu«

Povodom prezentacije zbornika *Zapisi o totalitarizmu* urednika Marijana Krivaka i Željka Senkovića, 20. ožujka 2015. godine u kupoli Gradske knjižnice u Zagrebu održana je istoimena tribina u okviru programa Književnog petka. Sama tribina zamišljena je tradicionalno, s voditeljem koji sjedi između predavača/izlagača i usmjerava raspravu tako da se prođe zadovoljavajući broj tema. Sukladno tom modelu, voditelj Tonči Valentić bio je između predavača s njegove desne strane – Marijana Krivaka (Filozofski fakultet u Osijeku) – i predavača s njegove lijeve strane – Line Veljaka (Filozofski fakultet u Zagrebu). Predavači su ujedno autori tekstova u zborniku *Zapisi o totalitarizmu* koji broji 17 članaka.

Voditelj je otvorio tribinu postavljanjem pitanja o statusu totalitarizma, odnosno statusu pojma *totalitarizma* od početka 20. stoljeća do danas, čime je dao naslutiti »pluralizam totalitarizama« tematiziran kasnije u predavanju. Na pitanje »Što je totalitarizam danas?« Krivak odgovara zahtjevom za nužnim kritičkim odmakom od historijskog pojma *totalitarizma*. Ono što je totalitarizam kao *strogi historijski fenomen* ne pogađa bitno u mišljenju totalitarizma, a kao to bitno/oslonac Krivak postavlja biopolitičku paradigmu *radikalni pluralitet*. Tendencije koje su totalitarne u srži postoje posvuda (u Hrvatskoj su nam neke od njih i preočite, poput retorike koja poziva na

nasilnu odmazdu spram neistomišljenika), ali te tendencije teško je vidjeti jer, kako kaže Veljak: »to još nije sam totalitarizam«. Već se na početku osjećao deleuzovski filozofski naboj, naime u isticanju potrebe za svojevrsnim nadzorom nad univerzalijama, u tom smislu potrebe za pre-osmišljanjem pojmove. Rasprava je nešto spuštena u tonu kada je Krivak ukratko predstavio sadržaj zbornika, koji pruža uvid u klasične definicije pojma i pojave totalitarizma »od prosvjetiteljstva do medijske civilizacije«, a u kontekstu medijske civilizacije naznačio je i pojam *dobrovoljnog ropstva*. Svoje prvo izlaganje Krivak završava ponavljanjem zahtjeva za nužnošću distinkcije između *strogog historijskog fenomena* i *mnoštva fenomena* kao nove paradigme i ujedno kao alata obrane od mogućih totalitarističkih »nastrtaja«.

Nakon šaljive priče o tomu je li Hrvatska totalitarna država, Veljak logičkom spretnošću otvara slušatelja za fino razlikovanje *ideologije/pokreta* (sukladno Deleuzeovoj *ravni transcendencije*) od *socijalne pojave/totalitarizma na djelu* (sukladno Deleuzeovoj *ravni imanencije*). Da tendencije postoje posvuda na svijetu ne znači da posvuda postoji totalitarizam, već samo da postoji izvjesna mogućnost uspostavljanja totalitarizma. U Hrvatskoj također postoje takve tendencije i akteri koji ih gaje čine sve što je u njihovoj moći da uspostave organski poredak koji bi uistinu mogao biti totalitaristički. Osim u državama Sjeverne Koreje, Saudijske Arabije i, recimo, Irana, na širem praktičkom planu nema totalitarizma, iako postoje spomenute tendencije. »Doduše«, nastavlja Veljak, »neki (parafrazirano – mi; što se osjetilo u tonu govora) osjećaju kao da je danas na djelu nova totalitarna sila koja nameće unificirani život pod maskom *pluralizma* i *raznovrsnosti* te ulazi u sve pore života«. Gotovo da se može govoriti o skrivenom/prikrivenom (stidljivom) totalitarizmu. U Hrvatskoj ćemo otkriti naznake toga, recimo, u označavanju neistomišljenika »komunjarama«, »jugonostalgičarima«, »jugoslavenima« i slično. »Kroz ovakva postupanja/načine odnošenja zagađuje se politički život, društveni odnosi, duhovni i akademski život«, zaključuje Veljak i dodaje: »Klonimo se i suzbijmo ova pojednostavljanja« (tj. odbijmo se ukalupljivati u onu »ili si za ili si protiv«). Jednako tako, opasna su pojednostavljanja današnjeg *skrivenog totalitarizma*. Ovdje Veljak završava govor naznačivanjem onoga što bi mogao biti kraj povijesti: samokrećući svijet posthumanih ljudskih bića (ljudska bića u tom slučaju neće postavljati »zabranjena pitanja«; scenarij koji neodoljivo podsjeća na film *The Stepford Wives* redatelja Franka Oza).

Voditelj tribine Tonči Valentić potom je istaknuo bitnost razlikovanja koje je spomenuto i raspravu skrenuo u smjeru pitanja o totalitarizmu u znanju. Što je *totalitarizam društva znanja* (referenca na Krivakovu sintagmu u zborniku)? Zašto se pušta da znanje postane dio »korporacijskog stroja«? Krivak ovdje prvi uzima riječ: »Dogodila se izvjesna političko-povijesna odluka prelaska u drugi sistem; obrazovni sistem, logičkom nužnošću sadržaja promjene, pati.« Imamo na snazi bitan pomak u strukturi moći (tzv. *Bologna*), gdje nije država subjekt koji »vodi« obrazovanje, već je to korporacija. Studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2009. godine pobunili su se primijetivši ovu opasnost. Mogli smo vidjeti slogane poput »Znanje nije roba«. U kvantificiranom sistemu (ECTS bodovi) nije više moguće prepoznati ni *izvrsnost* (gotovo da je u »bolonjskom sistemu« izvrsnost mrtva kategorija jer sistem kvantificiranog znanja za istu nije u stanju postaviti temelj). »Totalitarizam društva znanja«, ističe Krivak, »mišljen je u početku tek kao provokacija, no nije daleko od stvarnog stanja«. Vidimo tzv. *puzajući fašizam* u sferama koje bi trebale biti javne, što ne sluti na dobar rasplet stvari. Upravo ovdje mogla se osjetiti bojazan od gubitka slobode, one najdublje, filozofski mišljene. Osjećaj »osnažuje« voditelj koji potvrđuje: »Da. Nije pitanje ima li totalitarizma nego koliko ga ima.« Možemo li uopće otvoriti sebe mišljenju slobode da bismo mogli shvatiti odgovarajuću/proporcionalnu širinu pojma *totalitarizma*, odnosno uočiti te *totalitarizme*?

Rasprava zatim uvodi pitanje o »kraju moderne«, štoviše, o »kraju povijesti«. »Svaki takav govor o kraju povijesti je loš, neispravan, tehnički nezadovoljavajuć – odmah je istaknuo Veljak. I odista, mi ne znamo kako će povijest završiti. Veljak preporučuje dvije izgledne opcije: »a) čovječanstvo će se samouništiti, na bilo koji od zamislivih načina; b) uspostaviti će se takav totalitarizam koji može biti samoodrživ«. Povijest nam otkriva da se takvi pokušaji još nisu uspjeli ozbiljiti, odnosno da je dosad takav scenarij bio nemoguć, ali isti je itekako zamisliv. Trebamo samo zamisliti totalitarizam čija je osnova biološka re-konstrukcija čovjeka (tehnobiolozijska i/ili psihobiolozijska), a opet osnova s koje bi ljudi bili, takoreći, programirani da čine što čine, vole što vole, eventualno i mrze (bez onog/u odsustvu onoga što uzrokuje kontingenciju, slučaj), e da bi nas obuhvatila jeza u trenutnoj zamislivosti takvog scenarija na općem planu pojavnosti. Nakon ovog prikaza totalitarizma otvara se polje uvida u širinu njegova sadržaja. »Samopokrećući« ili »samokrećući« svijet lišen ljudske slobode bio bi kraj povijesti. Veljak napominje kako nas je dovde dovela vje-

ra u *napredak*, propala stravom 1. i 2. svjetskog rata. »Što nam je činiti?«, pita Veljak. »Trebali li ukidati subjekt?«; »Decentralizirati mišljenje u nisko mišljenje?«; »Relativizirati sve do u srž?«. I tu je, za onoga tko ima sluha, bio bitan moment čitave tribine jer, zaista, što je *budnima* činiti (iskazano u pjesmi *Bijelog dugmeta*: »čime od svijeta da se branim? Kao ruža sa dva smiješna trna, ili snom?«); »ili«, upućuje Veljak, »trebamo li obnoviti srž moderne bez vjere u *napredak*? Socijalizam ili barbarstvo«, ali zaista u smislu Rose Luxemburg. Socijalizam treba konstituirati po mjeri ljudskih bića, a ne po mjeri otuđujućih sila. Naravno, i čovjek u ovom diskursu mora biti mišljen adekvatno – filozofski.

Krivak je potvrdio argumentaciju: »Kraj povijesti je ideologem *par excellence*«. Može se u tom smislu konzultirati Derrida koji piše o *enigmi* moderne. Na kraju smo, uistinu, tek određene koncepcije povijesti. Tu je nažalost plodno tlo za ostvarivanje totalitarističkih tendencija, a protiv toga se treba boriti, prema tezi Krivaka, *historizacijom, povijesnosti* (vjerojatno mišljene opet kao sloboda-zaslužaj) i odlikom koju Krivak šaljivo naziva *političkost*. Na taj način stvorio bi se otpor »sveprožimajućoj sili«. U otvorenom shvaćanju totalitarizma možemo vidjeti i vezu između totalitarizma i demokracije. Veljak govori o toj vezi u dvije dimenzije: 1) kohabitacija koja je usporediva s Weimarskom republikom; 2) demokracija koja ne dovodi u pitanje slobodu tržišta i svemoć Kapitala nije totalitarna kao poredak, ali jest poredak koji nije odbacio ideju napretka te je plodno tlo za ostvarivanje totalitarnih tendencija. Sve smo više »programirani« da uživamo u onomu što se nudi. Nije došlo do pitanja na širem planu u kafkijanskom stilu: A gdje je taj promatrač? A gdje je taj – Svijet? Tako se formirana struktura s idejom napretka na vrhu još nije razorila. Danas se Kapital proizvodi zbog sebe sama (ne čak ni za znanstveni napredak u koji se u 19. stoljeću i filozofski vjerovalo). Étienne de La Boétie već uvodi sintagmu *dobrovoljno ropstvo*, kako je naglasio i Krivak. Danas radije nasjedamo na nezanimljive televizijske sadržaje nego što čitamo knjige. Pa komu još treba bol u glavi ili *dispepstija*? Totalitarizam i demokracija nisu nužno suprotne kategorije, liberalizam i totalitarizam jesu. Da bismo to vidjeli, moramo ući u srž grčke demokracije (*demos* = narod). Što je narod danas? U čiju se korist vlada? I tu moramo odoljeti iskušenju pukog »prebacivanja odgovornosti«, *pojednostavljanja*, čitati ponovno Kafkin *Zamak*.

Zadnje pitanje tribine glasilo je: »Možemo li govoriti o kulturi ravnodušnosti naspram

raspada političkog?«. Veljak zaključuje da ravnodušnost nije samo odsustvo teorijskog interesa nego i ravnodušnost s obzirom na istinu, odnosno na argumente o obmanjivanju. Na argumente čiji je cilj otkriti »prazne floskule« te pokazati da će i sami zagovaratelji istih biti žrtve (i tu vidimo korisnost predstavljenih paradigmi u kontekstu »kontrolne situacije«). Krivak je svoj zadnji govor iskoristio da bi dodatno upozorio na opasnost od apatije (ravnodušnosti). Za kraj citira Deleuzea: »Suvremeni svijet je entropija elementa društvene kontrole.« I tako je sloboda s krajem tribine ožednjela, taman na vrijeme za pitanja i odgovore. Postavljeno je nekoliko dužih pitanja, a odgovori su dodatno učvrstili pozicije autora i izazvali zadovoljstvo na licima slušatelja.

Tribina je bila posječena relativno dobro, uzimajući u obzir okolnosti od kojih su neke bile predstavljene i tijekom govora izlagača. Poznanici su po završetku tribine u grupicama (prestizani od pokojeg usamljenika) polako otišli u razgovoru o temi tribine pokušavajući dati svoj doprinos raspravi. Lijepe su to večeri, večeri u kojima se čini da zrak odiše prisustvom *slobodnih*.

Roni Rengel

Tribina »Paralelni svjetovi« i predstavljanje prijevoda knjige Kapitalizam i shizofrenija – Tisuću platoa Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija

U ponedjeljak, 30. ožujka, u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića održana je 50. tribina »Paralelni svjetovi« na kojoj je predstavljen drugi tom knjige *Kapitalizam i shizofrenija – Tisuću platoa* Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija, nedavno preveden na hrvatski jezik i objavljen u sklopu biblioteke »Mizantrop« izdavačke kuće Sandorf. Na predstavljanju su sudjelovali Katarina Peović Vuković i prevoditelj knjige Marko Gregorić.

Knjiga je, za početak, predstavljena u cijelosti (iako je kod nas prvo preveden i objavljen drugi dio, o čemu više riječi poslije) te je objašnjena njena važnost i raznolikost reakcija koje je izazvala po svom objavljivanju. S jedne je strane proglašena besmislicom, a s druge kapitalnim filozofskim djelom. Kontroverze su dobrim dijelom bile izazvane samim stilom pisanja koji je, između ostalog, pun

vulgarizama i specifičnog humora. Unatoč brojnim i podijeljenim reakcijama, knjiga (odnosno prvi objavljeni dio *Anti-Edip*) je odmah postala apsolutni hit, što među filozofskim knjigama ipak i nije baš česta pojava. Ono što je posebno značajno kod ove knjige jest to da se ne radi o suprotstavljanju, odnosno smjeni filozofa, nego o proizvodnji novih ideja jer je već u samom početku djela naglašeno da knjiga mora imati performativan efekt i tjerati nas da mislimo izvan klišeja.

Što se tiče projekta, prevoditelj Marko Gregorić objasnio je zašto je odlučeno da prvo bude objavljena drugi, a onda tek prvi tom knjige. Glavni je razlog taj da je prvi tom, *Anti-Edip*, dosta fokusiran i ograničen na analiziranje Marxa i Freuda, dok je drugi tom, *Tisuću platoa*, tematski otvoreniji (pa uključuje i teme poput glazbe, slikarstva i arhitekture), a samim time bliži i interesantiji široj publici (npr. pokazalo se da je izrazito popularno štivo među arhitektima). Diskursi se u tom dijelu preklapaju i nijedan nije povlašten, što je čini dinamičnom i udarnom. Navodi još da je Deleuze, iako jedan od najznačajnijih figura moderne filozofije, kod nas slabo preveden i da ovaj prijevod spada u znatno veći projekt izdavačke kuće i biblioteke »Mizantrop«.

Istaknut je i sam proces prevođenja i neki specifični problemi prevođenja ovakvog teksta. Prevoditelj je odmah naglasio da bi se, zbog jezične specifičnosti autora, već sam jezik knjige mogao istraživati. Objašnjava da je Deleuze jako težak za čitanje, ponekad gotovo nečitljiv i da glavni problem nije terminologija, nego sam koncept jezika, no da Deleuze nije ni mogao pisati na ikoji drugi način da bi uopće mogao iznijeti ono što je planirao reći. S obzirom na to da je bio nadahnut književnicima (kao umjetnicima koji rade u istom mediju kao i on), djelatnost filozofa na neki način i doživljava kao djelatnost umjetnika (prvenstveno književnika) jer i jedni i drugi stvaraju. Tako i filozofija za njega nije apstraktna misaona aktivnost, nego stvaralaštvo – stvaranje koncepta. Zbog toga kod čitanja Deleuzea nije toliki problem u samoj terminologiji (npr. neologizmi su mu rijetki i pojavljuju se samo kad zaista za nešto ne postoji druga riječ), nego u *značenju*. Naime, Deleuze često izlazi izvan standardnog značenja pojma. Nije mu poanta izmišljati nove riječi, nego uzeti pojmove iz različitih sfera (npr. biologije, matematike, glazbe...) i »razbiti« im značenje povezujući ih s drugim pojmovima s kojima dosad nisu bili povezani. Na taj se način postiže heterogenost sklopa. Konkretno navodi tri pojma kao primjere, *alliance*, *déterritorialisation* i *investissement*.

Alliance je pojam kojemu je izvorno značenje već otprije prošireno. U knjizi se pojam koris-

ti u objašnjenju nastanka židovske religije. U početku se radi o igri riječima, no zapravo se povezuju različita značenja. Nadalje koriste *alliance* kao politički savez, da bi na kraju došli do tog da se pojam shvati kao udruživanje članova pokreta otpora. Kod *déterritorialisation* se radi o izmišljenom pojmu. Prvo je značenje pojma bilo otuđenje radnika u Engleskoj u 18. stoljeću prije industrijske revolucije, kada su polja privatizirana, a radnici *deteritorijalizirani* u manufakturama. No značenje se pojmu mijenja i dolazimo do shvaćanja pojma kao »izlaska u istinu«. Kod pojma *investissement* značajno je da Deleuze i Guattari u njemu spajaju ona značenja koja su u istom pojmu prvo kod Freuda, a poslije i kod Lyotarda, bila odvojena. To su, kod Freuda, vojno zaposjedanje teritorija od strane libida i ulaganje libida »u«, a kod Lyotarda ekonomija libida. Kod Deleuza i Guattarija kod tih pojmova više nema razlike. Iz ovih se primjera vidi da glavni problem prijevoda nije bio u samim riječima, nego u prenošenju značenja s jednog jezika na drugi, a da se pritom minimum toga izgubi u prijevodu (i stilski i po pitanju značenja), pa ni ne čudi da je prevođenje trajalo više od dvije godine. Što se samog jezika i sadržaja tiče, prevoditelj kao jedan od ključnih pojmova i koncepata navodi *nomadstvo*, koncept koji se sve češće koristi, naročito u arhitekturi. Prostor nomadstva je kod Deleuza i Guattarija »glatki prostor«, a koncept prostora u arhitekturi i urbanizmu je podudaran s tim »glatkim prostorom«. Naglašeno je još da je značajna intenzivnost, a ne protežnost prostora.

Postavljeno je i pitanje što je to kod autora ove knjige originalno i po čemu su značajni, te interesantni i danas. Na to pitanje odgovor je ponudila Katarina Peović Vuković. Ona objašnjava da je ono »novo«, po čemu je Deleuze značajan i danas, upravo to da naglašava važnost društvenog i političkog. Za početak, tvrdi da je cijenjenje drugog s distance pogrešno, a značajno je ispreplitanje na iskustvu. Također, današnje je pitanje ekonomije političko, a marksisti su tu bili neuspješni baš zbog tog što odbijaju govoriti o političkoj dimenziji. Kapitalizam tako objašnjavaju kao tijelo bez organa. Navode da je kapitalizam antiproduktivna koja se temelji na proizvodnji. Tako Deleuze tvrdi da će se kapitalizam samoukinuti, dok Marx tvrdi da je kapital shizofren – cilj mu je stvaranje profita, a ne dobrobit pojedinca. Peović Vuković tako naglašava da je ovo djelo istovremeno svojevrсна kritika, ali i pohvala Marxu i Freudu jer se bavi kako pogreškama u njihovim sustavima i shvaćanjima, tako i onome po čemu su obojica dovela do napretka. Također je odgovorila i na pitanje o teoriji mreža. Teorija mreža je teorija koja je

doživjela loše primjene u teoriji medija, ali i vrhunske izvedbe, a bavljene prostorom danas za nju predstavlja plodno tlo. Naglašava da je upravo to što se njegov rad bazira na mrežama, a decentraliziranje mreža je jedna od glavnih odredbi današnjice, još jedan od razloga Deleuzeove aktualnosti i danas.

Kraj tribine prepušten je pitanjima publike kojih, zahvaljujući detaljnim objašnjenjima u samom predstavljanju, nije bilo mnogo. Jedino veće pitanje bilo je o francuskoj filozofiji 1960-ih, odnosno shvaćanju filozofije kao umjetničkog pokreta. Tu je Peović Vuković objasnila da filozofija može biti shvaćena kao umjetnost jer je iskustvo za nju važno – umjetnost i filozofija se na taj način isprepliću. Knjiga se ne shvaća kao skup stranica, nego teksta koji je zapravo sastavljen od niti. Tako i filozof (ili književnik) nije samo on *sam*, nego spoj silnica koje kroz njega prolaze. Na takvim se primjerima itekako osjeća utjecaj umjetnosti, naročito Mallarméa i simbolista, na razvoj filozofije u Francuskoj.

Maja Vejić

Tribine »Bioetički utorak«

Tribine *Bioetički utorak* uspješno su zatvorile svoju drugu godinu održavanja. Drugi i posljednji ciklus akademske godine 2014./2015. okupio je mnoštvo studenata i stručnjaka s različitih fakulteta i iz različitih institucija te ih ujedinio u promišljanju rješavanja tekućih društvenih problema. Održane su tri tribine, u ožujku je to bila »Medicinski, socijalni i etički aspekti uporabe konoplje«, u travnju »Eugenika i bioetika«, a u svibnju »Izvan etikete Drugog – pravilna integracija osoba s posebnim potrebama«. Organizacijski tim sastojao se od Marka Kosa, Ivana Bauernfreundu, Marka Sumraka, Mirne Petak i Marka Kučana. Suorganizatori i sponzori bili su Grad Zagreb, zagrebačka podružnica Hrvatskog bioetičkog društva, Filozofski fakultet u Zagrebu te neprofitna udruga za očuvanje kulturne baštine i razvoj civilnog građanstva *Oscillator*. Tribine su održavane u konferencijskoj dvorani Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Tribina u ožujku ispunila je dvoranu s temom »Medicinski, socijalni i etički aspekti uporabe konoplje«, a gostovali su Tihana Petrović Leš s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u

Zagrebu, Gordana Viljetić iz Etnografskog muzeja u Zagrebu, Slavko Sakoman iz Povjerenstva za analizu i preporuke primjene indijske konoplje i kanabinoida u medicinske svrhe te Saša Bajilo iz udruge »Medicinska konoplja« i Povjerenstva za analizu i preporuke primjene indijske konoplje i kanabinoida u medicinske svrhe. Petrović Leš i Viljetić govore o uzgoju i proizvodnji konoplje i lana na području Slavonije i Baranje u 19. i ranom 20. stoljeću. Svoj nacionalni identitet gradili smo, kažu, i uzgojem ovih dviju biljaka. U Baranji se konoplja uzgajala sve do kraja 2. svjetskog rata kada je ukinuta kao nerentabilna. Kudeljka, kako se kod nas zapravo naziva konoplja, utkala se duboko u običaje i identitet Hrvata. Primjerice, koristila se u narodnoj medicini, u tzv. ljekarušama, gdje je vezana i za magijske rituale, zatim u izradi vreća za konzerviranje namirnica, a djeca su je nosila kao izraz dubokog žaljenja zbog smrti člana obitelji. Sakoman, autoritet na području liječenja ovisnosti, upozoravao je na štetnosti prekomjernog konzumiranja marihuane, koje može dovesti do paranoidne psihoze ili shizofrenije. Sakoman se, osim borbe protiv ovisnosti o kanabinoidima, bori i protiv kriminalizacije konzumenata ove ljekovite biljke. Kada je već nazivamo ljekovitom, moramo nadodati da Sakoman ne vjeruje da je ona »najzdravija biljka na svijetu«, već to smatra djelom popularizacije za legalizaciju uporabe i temelj za industrijsku proizvodnju. Također, smatra da se u Hrvatskoj mora pripremiti teren za industrijski uzgoj konoplje i opijuma jer se isto već radi u susjednim zemljama te ne vidi nikakav razlog da za njima kaskamo u trendovima. Saša Bajilo je govorio o pozitivnim učincima konoplje, njezinom jakom antibiotskom svojstvu i njenoj primjeni u povijesti medicine diljem Europe i Azije. Također, objasnio je da je termin *marihuana* zapravo izmišljen te on u početku uopće nije označavao konoplju, već jednu drugu meksičku drogu, sve dok ga Harry Anslinger nije popularizirao u svrhu kriminalizacije konoplje. Kriminalizirana je na temelju svojih negativnih učinaka na mozak i tijelo, dok, zapravo, ne možemo govoriti o štetnim utjecajima nečega o čemu je provedeno tek oko 20 000 istraživanja, a od preko 120 kanabinoida, proučena su tek dva. Publika je njihova izlaganja dočekala s oduševljenjem, a postavljena pitanja su se kretala od znatiželje i interesa za vlastiti uzgoj, odnosno kada će on biti zakonski omogućen, do pitanja o utjecaju konzumacije konoplje na oboljele od raka.

Travanjska tribina »Eugenika i bioetika« dovela nam je mladog i zanimljivog znanstvenika Martina Kuhara s Odsjeka za povijest medicinskih znanosti Hrvatske akademije

znanosti i umjetnosti. Kuhar je govorio o pitanju eugenike u Hrvatskoj do 1941. godine. Objasnio nam je da pod eugeniku spada mnoštvo aspekata od kojih neke nikada, na prvi pogled, ne bismo svrstali u tu kategoriju. Korijene eugenike nalazimo u darvinizmu, mendelizmu i rasizmu te mnogim drugim faktorima, a dijeli se na klasičnu (sterilizacija, abortus, uporaba prezervativa, dozvole za roditeljstvo, eugenička migracija, poticaji za roditeljstvo) i modernu (umjetna oplodnja, selekcija fetusa za umjetnu oplodnju, genska terapija, genetičko inženjerstvo) eugeniku. Pobornici eugenike bila su i neka od najvećih imena hrvatske medicine, poput Andrije Štampara, Ivana Žirovića i Josipa Šilovića. U Hrvatskoj se odvijala u tri faze iako nikada nije u potpunosti zaživjela. Kuhar smatra da je razlog tome manjak modernizacije. Nedostajalo nam je liječnika, resursa, ciljane grupa nije bila jasno artikulirana, a smrtnost djece bila je prevelika (prosječan životni vijek trajao je tek 28 godina). Najbliže što smo eugenici došli bio je »Zakon o suzbijanju polnih bolesti« iz 1934. godine, uveden u Jugoslaviji, čime su legalizirani predbračni pregledi muškaraca. Trajao je samo 10 mjeseci. Nakon detaljnog i iscrpno informirajućeg izlaganja, publika gotovo da i nije imala pitanja, a ono što jest pitala svodilo se na definiciju kategorije eugenike i sve što u nju pripada.

Svibanjska tribina održana je na temu »Izvan etikete Drugog – pravilna integracija osoba s posebnim potrebama«. Gošće tribine bile su ravnateljica Centra za odgoj i obrazovanje *Slava Raškaj* Slavica Jelić i volonterka voditeljica marketinga Centra za rehabilitaciju *Silver* Jasminka Maligec. Izlaganja su započela uvodom Slavice Jelić u trenutni status osoba s posebnim potrebama jer je njima, zahvaljujući društvenoj stigmi, integracija otežana. Na koji je način pomoć tim osobama moguća, Jelić je prikazala kroz kratak video-snimak o Centru za odgoj i obrazovanje *Slava Raškaj*, u kojemu je otkriveno da se Centar bavi neprekidnom stimulacijom djece putem metode stimuliranja senzorne integracije da bi se inače nedovoljno ili iznadprosječno osjetljiva djeca lakše uklopila u redovnu nastavu. Tribinu dalje nastavlja Maligec, koja navodi kako se u *Silveru* trude djeci osigurati potrebnu podršku u obliku pasa pomagača. Također, *Silver* je jedinstven u svijetu zbog posjedovanja sobe za terapiju s psom pomagačem. Njihovi psi su iz vlastitog uzgoja, uvijek rasni jer njihovo ponašanje mora se što više moći predvidjeti, a čeka ih se i do dvije godine. Međutim, kako ističe Maligec, kada pas dobije korisnika, počinju problemi jer su korisnici stigmatizirani, što utječe i na to kako »normalno« društvo percipira njihove pse, s posebnim obzirom na

činjenicu da ih se ne smije dirati dok rade, što drugim osobama često nije jasno. Maligec napominje i da su od 1998. godine aktivnosti pasa pomagača propisane zakonom Republike Hrvatske prema kojemu, između ostalog, pas ima pravo ulaska na sva javna mjesta na koja imaju pravo stupiti i ljudi. Tako se školovani pas procjenjuje na vrijednost od oko 300 000 kuna. Iako *Silver* pse pomagače dodjeljuje besplatno, zbog troškova uzdržavanja psa, koje financiraju sami korisnici, ne može si ga svaka osoba s posebnim potrebama priuštiti, što dodatno otežava njezinu integraciju. Izlagačice su, zajedno s publikom, zaključile da nije bolest ta koja je posebna potreba, već pas koji istu tu bolest »drži pod kontrolom«. Rasprava se tako vodila oko problema etiketiranja (pri čemu su obje gošće sugerirale da se umjesto pridjeva s pogrdnim prizvukom koristi izraz »osoba s posebnim potrebama«), važnosti sudjelovanja roditelja u procesu djetetove integracije te se kritizirao problem skupoće školovanja pasa pomagača.

Publika ovog ciklusa tribina ispratila ih je sa željom za nastavkom jednako kvalitetnog druženja i u ljetnom ciklusu, a organizatori su se pobrinuli da se upravo to i ostvari. Tribine su bile izrazito dobro posjećene, a u publici je sjedilo raznoliko društvo: od profesora i studenata, preko raznih stručnjaka, sve do građanstva. Održana su informativna i edukativna izlaganja, postavljena su konkretna pitanja, atmosfera je bila radna, ali i zabavna. Bioetičke tribine u sklopu ciklusa »Bioetički utorak« nastavit će se održavati u jesen 2015. godine.

Ivana Kovačić
Suzana Krčmarek

IX. Mediteranski korijeni filozofije

U organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva i Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu održani su IX. *Mediteranski korijeni filozofije*. Simpozij je održan 9. i 10. travnja 2015. godine u dvorani Filozofskog fakulteta u Splitu u središtu Dioklecijanove palače kao oglednog primjerka mediteranske kulturne baštine.

Predsjednik Organizacijskog odbora Mislav Kukoč otvorio je simpozij karakterizacijom Mediterana kao temelja zapadne kulture i civilizacije. Postavio je početne, ali ne i jedine,

premise Simpozija, smjestivši ih u povijesni kontekst od antičke Grčke i Rima pa do Bizanta i dalje. Otvorenje IX. *Mediteranskih korijena filozofije* pozdravio je i Vladimir Jelkić, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva, iskazavši svoje zadovoljstvo svim dosadašnjim simpozijima. U ime Grada dobrodošlicu svim sudionicima zaželio je Siniša Kuko, pročelnik Službe za kulturu, naglasivši važnost Splita kao mediteranskog centra Hrvatske, a s njim se složio i predstavnik Županije, Tomislav Đonlić, koji je pohvalio ovu hvalevrijednu inicijativu, istaknuvši važnost razvoja humanističkih znanosti. Dekan Filozofskog fakulteta u Splitu Aleksandar Jakir naglasio je da Split nije samo turistička destinacija, nego i kulturno središte. Postavio je problem »Mediterana kao paradigme«, polemizirajući o moru koje nas ne bi trebalo razdvajati nego spajati. Sudionike je pozdravio i rektor Splitškog sveučilišta Šimun Anđelinović, postavljajući primat vrhunske znanosti kao počela napretka cijelog grada, u čemu humanizam ima posebnu ulogu.

Ovogodišnji simpozij započeo je plenarnim izlaganjem Henninga Ottmanna (München) s temom »Vrlina i trgovina«, a započeo je izloživši kontroverze između Thomasa Jeffersona i Andrewa Hamiltona u vezi republikanske paradigme vrline koja je zamijenjena onom komercijalnog društva. Ottmann je iznio perspektive o zadanoj tematici iz gledišta Humea, Smitha i Montesquieua. Što se pak tiče vrline kao takve, naglasio je da ona počinje već s Platonovim *Zakonima*, pri čemu Platon iskazuje neku vrstu averzije prema trgovini, trgovcima, kreditu i sličnome. Platon napose razvija argumente u prilog tezi da dvije paradigme ne idu jedna s drugom.

Prva sesija IX. *Mediteranskih korijena filozofije* započela je s Danielom Bučanom (Zagreb) čije je izlaganje bilo prožeto pitanjima o smislu filozofiranja. U početku svojeg izlaganja Bučan je iznio dvije temeljne mogućnosti filozofije, aristotelovsku i platonsku. Takve mogućnosti dale su temelj istraživanju odgovora na pitanje o smislu filozofiranja. U tom smislu, Bučan je iznio viđenja ne-filozofa Miguela de Unamuna i hrvatskog filozofa Branka Despota. Bučan je iznio tezu da kod Unamuna filozofija nastaje »tragičkim osjećanjem života«. Prema tome, filozofija nije samo trud spoznavanja nego napor čovjeka da nadide svoju temeljnu konačnost. Što se pak tiče Despota, prema riječima Bučana, on govori u osnovi isto što i Unamuno, no razlika je u »filozofskom registru«, pri čemu Despot razlikuje *bivati* i *biti*, a napose njihovo suprotstavljanje. Za Daniela Bučana, izvorište filozofije je nepodnošljiva svijest o konačnosti.

Usljedio je izlaganje Pave Barišića (Split) s temom »Mediterransko ishodište kozmopolitske demokracije«, pri čemu su izložena tri tematska sklopa. Izlaganje je započelo s razvojem antičkog demokratskog ustava koji je povezan s pojavom kozmopolitizma. Barišić je iznio tezu da su prvi kozmopolitski mislitelji zapravo mislili anti-demokratski. Nakon toga, prikazan je prosvjetiteljski tematski sklop koji se prema Barišiću očituje u preporodu kozmopolitskih ideja. Pri kraju svojega izlaganja Barišić se bavio pitanjem dosega sadašnjih teorija kozmopolitske demokracije, globalne vladavine i svjetske vlade. Istaknuo je elemente suvremenih ideja teorije demokracije, stavljajući ih u kontekst baštine mediteranskih ideja kozmopolitizma i demokracije.

Potom je uslijedilo izlaganje Vladimira Jelkića (Osijek) »Mediterranski toponimi u Nietzscheovim spisima«. Jelkić je započeo svoje izlaganje Nietzscheovim stavom da kulturalni koncept Europe ne uključuje cijelu geografsku Europu već isključivo one nacije i nacionalne manjine koje imaju zajedničku prošlost u Grčkoj, Rimu, judaizmu i kršćanstvu. Jelkić je analizirao Europu, odnosno Atenu, Rim, Veneciju i Nicu s nakanom da prikaže reprezentaciju klasičnih ideala kojima Europa teži te proturječnosti koje se nalaze u njezinoj samom temelju. Osim toga, Jelkić je izrazio Nietzscheov krajnje subjektivan stav u odnosu na tematiku. Iznesena je teza da je upravo Mediteran ishodišni prostor europske povijesti.

Po završetku prve sesije održala se i živopisna rasprava pod moderatorskom palicom Marite Brčić Kuljiš. Referirajući se na Barišićevo izlaganje, odnosila se na pitanja o odnosu kozmopolitizma i kršćanstva.

Drugi dio jutarnje sesije otvoren je izlaganjem Krešimira Čvrljka (Zagreb) koji je govorio o inkunabulama u splitskim knjižnicama kao povijesnim spomenicima Mediterana. Budući da je simpozij osmišljen kao interdisciplinarni skup posvećen mediteranskim korijenima filozofije, Čvrljak je naglasio razloge odabira svoje teme. U referatu je izneseno da u Splitu postoji više od 70 inkunabula koje su spomenici antičkom, srednjovjekovnom i renesansnom Mediteranu. Zanimljiv je bio i primjer spoznaje u kojemu saznajemo da srednjovjekovni autor piše djelo o antičkom autoru, dok renesansni autor izdaje djelo tog srednjovjekovnog autora. Pritom dolazimo do znamenite isprepletenosti tih triju razdoblja. Uz to, za Čvrljka inkunabule ne mogu biti umjetničko djelo, već su one isključivo predmeti znanstveno-istraživačkog karaktera.

Sljedeće izlaganje održao je Davor Balić (Osijek) s temom »Marulićev etički nauk u *Davidijadi*

(Davidias) i u njezinu alegorijskom tumačenju (*Tropologica Davidiadis expositio*)«. Prema Baliću, Marulić je u epu naslovljenom »Alegorijsko tumačenje *Davidijade*« pokazao da je sadržaj Staroga zavjeta slika Novoga. Pri tome David predstavlja Kristov lik, a Šaul označava Židove koji su progonili Krista. Uz sve perspektive iz kojih je ovaj ep do sada bio najčešće sagledavan, moguće ga je sagledati i iz filozofske perspektive. Balić je istaknuo da je, uz zastupljenost filozofije odgoja i hermeneutike u Marulićevu spisu, najčešće problematizirana etika, što je vidljivo iz stihova u kojima Marulić opisuje Davida kao, primjerice, »čovjeka koji je bio obdaren duševnim dobrima« te kao onoga koji se »kreposnim činom borio protiv sile«. Zastupljenost etičkog nauka pruža i analiza Marulićeva odnosa prema biblijskim događajima prikazanim u *Davidijadi*, iznio je Balić.

Posljednji izlagač u ovoj sesiji bio je Demian Papo (Osijek) koji je izlagao o etičkoj sastavnici prve knjige Kotruljevićeva spisa o umijeću trgovanja. Prema Papi, Kotruljevićevo bavljenje etičkim temama potvrđuje i oslanjanje na djela brojnih filozofa, kao što su Aristotel, Ciceron, Seneka, Augustin i Toma Akvinski. Izlagač je brojnim primjerima potkrijepio zastupljenost etičke orijentacije prve knjige Kotruljevićeva spisa o umijeću trgovanja.

Sesiji koja je uslijedila nakon pauze za ručak otvorila je Marita Brčić Kuljiš (Split) izlaganjem o mogućem prvom hrvatskom feministu Jakovu Armolušiću. Svoje izlaganje Marita Brčić Kuljiš otvorila je jednom od definicija feminizma prema kojoj se feministom ili feministicom može nazvati svatko tko svoja razmišljanja i djelovanja usmjerava prema redefiniranju i repozicioniranju uloga muškaraca i žena, odnosno svaka osoba koja preispituje tradicionalne, spolne, rasne, etničke i klasne uloge. Brčić Kuljiš je predstavila djelo *Slava ženska i protivni odgovor Jakova Armolušića Šibenčanina Cvitu šestomu* autora Jakova Armolušića. Djelo je nastalo kao reakcija na djelo Ivana Ivaniševića *Kita cvitlja razlikova* koje je objavljeno 1642., a koje je obilježeno neprimjerenim riječima i uvredama prema ženama. Prema iznesenoj definiciji feminizma, osoba postaje feministom preko faza svjesnosti, ljutnje i djelovanja. Dakle, Marita Brčić Kuljiš je iznijela argumente u prilog tezi da je Jakov Armolušić bio prvi hrvatski feminist.

Naredno izlaganje, naslovljeno »Jedna zaboravljena hrvatska recepcija Machiavellija«, održao je Enis Zebić (Zagreb). Zebić je započeo svoje izlaganje ističući zasluge filozofsko-političkog autora Vinka Kriškovića u predstavljanju nekoliko najvažnijih i naj-

utjecajnijih djela engleskog liberalizma 18. i 19. stoljeća hrvatskoj kulturnoj i političkoj javnosti. Jedno od tih djela je ono Thomasa Babingtona Macaulaya i Edmunda Burkea s naslovom *Pisma Juniusova*. U navedenom djelu, iznosi Zebić, nalaze se prijevodi Macaulayevih eseja, među kojima je i onaj o Machiavelliju iz 1827. godine. Zebić je analizirao Macaulayevu interpretaciju Machiavellija i njegovu originalnost. Postavio je i pitanje mogućnosti usporedbe toga čitanja Machiavellija s onim Ante Tresića Pavičića.

»Vuk-Pavlovićevo tumačenje značaja i motiva južnotalijanskog predsokratovskog mišljenja« naslov je izlaganja koje je održao Radomir Videnović (Niš). Prema Videnoviću, Pavao Vuk-Pavlović ističe odlučujuću ulogu mediteranske kulture u utemeljivanju i razvoju zapadne kulture na primjeru procvata misaonog stvaralaštva u južnotalijanskim područjima u 5. i 6. stoljeću prije nove ere. U izlaganju je iskazao da su tada već bile postavljene naznake mogućeg kulturnog ujedinjavanja mediteranskih zemalja. Radomir Videnović kulturu je definirao kao sindinamičko preplitanje vrijednosnih stremljenja i djelovanja pa se prema tome može smatrati da je tu bila riječ o različitim načinima rješavanja iste kulturne zadaće. Naposlijetku, Videnović je istaknuo Vuk-Pavlovićevo paralelu između predsokratovskih dostignuća obilježenih razumijevanjem i suradnjom s problemima suvremene kulture Zapada.

O Cassirerovom konceptu kao analitičkom instrumentariju, odnosno o filozofiji i političkom mitu izlagao je Ivo Džinić (Osijek). Džinić je započeo svojevrsnim upozorenjem na zavodljivost i opasnost modernih političkih mitova. Upravo u tom smislu, istaknuo je Džinić, aktualan je Cassirerov koncept važnosti znanosti i filozofije. Filozofija mora reflektirati o društveno-političkim danostima i ne smije pasivno očekivati bilo kakvu prosudbu svijeta o stvarnosti. Džinić je povukao paralelu s *Praxisom* i, oslonivši se na Gaju Petrovića, naglasio što filozofija ne smije biti. U svojem izlaganju pokazao je da je Cassirerov koncept kvalitetan analitički instrument za jačanje svijesti o zadaći filozofije u ovoj i svim budućim epohama.

U izlaganju koje je uslijedilo o »Avanturi logike u komunističkoj Rusiji« govorio je Ivan Zelić (Split). U početku izlaganja iznesen je pregled razvoja logike u komunističkoj Rusiji prema tekstovima nekih ruskih filozofa nakon pada komunizma. Zelić je iznio informacije da je tijekom prva tri desetljeća svoje vladavine komunistička vlast izbacila logiku iz obrazovnog sustava. Tijekom godina borbe za ponovno rađanje, razvoj i afirmaciju logike u Rusiji, ruski logičari su se u svojem naumu

suočavali s različitim vrstama poteškoća. Tek u posljednjem razdoblju komunizma u Rusiji logika je napokon bila priznata kao disciplina i mogla se mirno razvijati.

U sličnom tonu nastavio je i Jevgenij Paščenko (Zagreb) s radom »Ukrajina: pripadnost mediteranskome krugu i ruska agresija«. Paščenko je objasnio da je ukrajinska pripadnost mediteranskom krugu ostvarena uz grčke migracije u razdoblju od 7. do 5. stoljeća prije Krista. U svojem izlaganju Paščenko je objasnio nastanak Moskovske kneževine, njezinu ekspanziju i posljedični nastanak Rossije 1720. godine. Potom je povukao poveznicu sa suvremenom ruskom agresijom prema Ukrajini. Paščenko je iznio niz informacija o aktualnom stanju na prostoru Krima te upozorio na moguće buduće scenarije. Zaključio je svoje izlaganje stavom da Rusija svojim antiukrajinizmom teži presjeći tradicionalnu povezanost Ukrajine s europskim kulturnim krugom.

Posljednje izlaganje prvog dana simpozija održala je Anita Lunić (Split) s temom o političkim i etičkim problemima parcijalnih azilantskih politika. Lunić je početak svojeg izlaganja nagovijestila iznoseći praktične probleme aktualnih azilantskih politika. Pritom se osvrnula na teoriju Matthewa Gibneyja koji se bavi kombiniranim konzervativnim pristupom – humanitarizmom. U tom smislu, istaknula je Lunić, Gibney se zalaže za djelovanje u smjeru smještanja izbjeglica i poboljšavanja njihova tretiranja. Takav pristup, međutim, ne zahtijeva ispunjavanje potreba azilantata i izbjeglica ni pod kojim uvjetom osim ako nam je to isplativo. Gibneyjev teorijski pristup, iznijela je Anita Lunić, omogućava kompromis između dvaju krajnjih pristupa pristranosti i nepristranosti. Zaključno, on se realizira kao mediokritetska metoda izbjegavanja odgovornosti, pri čemu podržava ideju nejednakosti. Lunić je izlaganje završila analizom navedenog pristupa iz perspektive *first-class citizen* teorije Michaela Dummetta te teorije društvene nejednakosti.

Nakon posljednje sesije uslijedilo je predstavljanje novog izdanja Hrvatskoga filozofskog društva, zbornika pod uredništvom Pave Barišića *Demokracija na prekretnici*. Zbornik su predstavili Marita Brčić Kuljiš, Mislav Kukoč i sam urednik Pavo Barišić. Time je zatvoren prvi dan IX. *Mediterskih korijena filozofije*.

Drugi dan simpozija započeo je Mislav Ježić (Zagreb) s radom »Kolo sreće, jaram i ispregnuće«. Motiv je *kola sreće* često korišten kroz povijest Zapada, a Ježić je usporedio i poimanje spomenutog motiva na Istoku, istaknuvši da se kolo pojavljuje u brahmanizmu

te budizmu. Uz pojam *kola sreće*, veže se i jaram, a metafora se kola u značenju prenesenu na sudbinu može proširiti i na cijela kola, njihova vozara i zapregu kao duhovnu spoznaju. Usporedio je sprezanje konja u zaprezi pri utrci kolima koja se može prenijeti na sprezanje duha i duhovnih pjesnika koji se natječu u pjesništvu. Povod za usporedbu pjesnika i vozara kola Ježić je potražio u tome što su velike grčke svetkovine pratila i pjesnička natjecanja te utrke bojnim kolima, a takve su igre, primjećuje Ježić, postojale i u Indiji.

Po završetku se uvodnog izlaganja održala rasprava koju su obilježili Pavo Barišić i Mislav Kukoč. Barišić je, spomenuvši postojanje grčkog boga sretnog trenutka Kairosova, istaknuo problem sličnih božanstava i na Istoku, dok je Kukočevo pitanje o mogućim kontaktima Istoka i Zapada koji su rezitrali sličnim motivima istaknulo ulogu Aleksandra Velikog te, primjerice, Pirona. Također, istaknuo je Ježić zaključivši uvodni dio, sa sigurnošću je dokazano da su retorici u svojim pozdravnim govorima odavali počast i Indijcima, što znači da su morali biti kod njih prisutni.

Drugo je izlaganje održala Naida Mihal Brandl (Zagreb) koja je svojim radom »Kairska geniza: izvor za mediteransku povijest, kulturu i religiju« pažnju skrenula na hebrejske dokumente od neprocjenjive važnosti za povijest. Genize su, objasnila je Brandl, privremena odlagališta za dokumente na hebrejskom jeziku u kojima se spominje Božje ime pa se moraju propisno pokopati, obično na tavanu ili u podrumu sinagoge. U njima se često pohranjuje i čitav niz nereligijskih dokumenata kao što su pisma i pravni dokumenti, zbog čega genize postaju vrijedan povijesni izvor, kako za povijest religijskih tekstova, tako i za društvenu i ekonomsku povijest. Brandl je uzela za primjer otkriće Kairske genize, najveće i najraznovrsnije kolekcije srednjovjekovnih manuskripata koja sadrži oko 300 000 fragmenata manuskripata, kako bi skrenula pažnju na ovaj jedinstveni povijesni izvor od neprocjenjive važnosti za proučavanje povijesti istočnog Mediterana i sjeverne Afrike.

Sesiju je nastavio Žarko Ament (Zagreb), analizirajući pomak episteme kršćanskog režima istine. Svoju analizu započinje od Knjige postanka te detektira tri teološke predaje kršćanske egzegeze: jahvističku, elohističku i svećeničku. Te tri teološke predaje Ament promatra kao refleksije u kojima su ukorijenjene specifične episteme koje se očituju kako u različitom rječniku stvaraoča predaja, tako i u specifičnim vjersko-moralnim i etičko-moralnim nazorima. Svojom analizom

Ament promatra pomak epistema unutar formacija znanja kršćanskog režima istine.

Rusmir Šadić (Tuzla) zaključio je sesiju svojim radom »Ibn Rushd između filozofije i religije«, pokušavajući pomiriti dva naizgled različita stava interpretacijom Averroesa. Po Šadiću, rješenje prividnog spora treba tražiti u dosljednijem tumačenju teksta jer za Averroesa sigurno ne može postojati nesklad između filozofije i religije – »istina ne može proturječiti istini«. Šadić objašnjava kako jedan od najvećih arapskih mislilaca religiju određuje kao obrnuti odraz filozofske istine, dok filozofiju vidi kao dublje značenje religije.

Drugu je sesiju otvorio Slobodan Stamatović (Split) koristeći dva najznačajnija izvora za rekonstrukciju Heraklitova mišljenja, rano-kršćanske pisce Klementa Aleksandrijskog i Hipolita Rimskog, da bi prikazao njihove različitosti, ali i sličnosti, u tumačenju grčkog filozofa. Kao poveznicu između Heraklitove filozofije i kršćanstva Stamatović je istaknuo *logos*, primjećujući kako je u Heraklitovoj filozofiji taj pojam označavao ono što nije podložno promjenama i obmanama. Zbog toga je Heraklitova filozofija u pozitivnom odnosu prema kršćanstvu. Budući da je, po kršćanima, *logos* sveopći i sve nastaje po njemu, iz toga proizlazi i da ga je i prije samog utjelovljenja bilo moguće spoznati, kao što to Heraklit čini svojom filozofijom. Iako su Hipolit i Klement imali oprečne stavove o Heraklitu, zaključuje Stamatović, prvi ga smatraju najvjestiteljem kršćanstva.

Vrlo je vrijedan povijesni izvor izložila Zrinka Podhraški Čizmek (Zagreb) u svojem izlaganju o Egeriji, mediteranskoj hodočasnici iz IV. stoljeća. Egerija je hodočastila iz Galicije do Konstantinopola, a zatim i do Svete zemlje, pišući o svojim putovanjima u prvom licu. Ono zanimljivo jest to da Egerija slijedi Bibliju dio po dio, tri godine posjećujući sva sveta mjesta kršćanstva, od Sinaja do Jeruzalema. Egerija svojim pisanjima pruža pogled na kulturu Jeruzalema, njegove obrede koji su na latinskom, ali se istovremeno prevode na aramejski i grčki, kako primjećuje autorica. Čizmek je pružila uvid u »jedan intiman dnevnik koji zrcali ne samo ushite prekrasne ženske duše, nego i zemljopisne i kulturne prilike naroda koji obitavaju tadašnji jugoistočni Mediteran«.

Posljednje je izlaganje u sesiji prije ručka održao Emil Kušan (Split), a kao cilj izlaganja Kušan je postavio istraživanje pojma *ranjivosti*. Istaknuo je da je ideja moderne europske socijalne države zasnovana na ideji prevladavanja ranjivosti čovjeka, a referirajući se na Emanuela Levinasa, postavio je problem ranjivosti i u komunikaciji. Objaš-

njava kako jedino potpuno ogoljeni možemo ostvariti komunikaciju s drugom osobom te zaključuje da se autentičan odnos između dvije jedinice može ostvariti jedino ako jedno drugome možemo nanijeti veliku štetu. Pita se što od čovječnosti ostaje kada se eliminiraju sve čovjekove ranjivosti te citirajući da »besmrtni čovjek nije plemenit«, Kušan zaključuje da uz koncept ranjivosti dolaze na vidjelo i sve ostale karakteristike čovjeka kao ljudskog bića.

Potom je izlagao Saša Horvat (Rijeka) s temom »Sokrat i Grk Zorba o tijelu«. Analizom, sintezom i komparacijom stavova iznesenih u Platonovu *Fedonu* i Kazantzakisovom romanu *Grk Zorba* Horvat je predstavio dva mislioca koja su stvarala u različitim epohama – prvi na početku grčke filozofije, potonji u njenoj suvremenoj epohi. Horvat je svojim radom pokazao da je odnos prema tijelu ključan kako za razumijevanje filozofije Platona, tako i za razumijevanje Kazantzakisa. Istaknuo je da je za Platona tijelo raspadljiva materija koja sputava božansko, tamnica duše, dok za Kazantzakisa tijelo predstavlja najviše težnje duše, preko kojeg se ostvaruje čovjekova svrha i proslava života. Naizgled dva oprečna stava Horvat je usporedio te deducirao filozofske ideje koje su dovele do istih.

Sljedeće je izlaganje Damir Markov (Kaštel Sućurac) posvetio razumijevanju Platonova viđenja povijesti i pitanju najboljeg poretka. Markov podsjeća da Platon najboljom smatra onu državu koja je utemeljena na pravednosti, ali i primjećuje da nastanak ove najbolje države Platon smatra kvarenjem u potpunosti jednostavne zajednice. Dio objašnjenja Markov pronalazi u jednakosti karaktera građana prvotne zajednice, što je čini nepogodnom za ispitivanje pravednosti, a zatim se posvećuje mitu o obratu kružnog gibanja, koji Platon donosi u *Državniku*. Markov ispituje navedeni mit kao sastavni dio Platonove filozofije te ističe njegovo značenje za razumijevanje Platonove političke misli.

Nermin Hodžić (Sarajevo) u referatu »Platon-ska ljubav kod Ibn Sine i M. Ficina« usporedio je Platonova i Aviceninina učenja o ljubavi, stavljajući naglasak na Platonova središnja razmišljanja o odnosu ljubavi, ljepote, dobra i ideja, te na Aviceninino poimanje odnosa ljubavi i vrline te apsolutnog dobra i ljepote. Kao osnovu za analizu, Hodžić je uzeo dva Platonova dijaloga u interpretaciji Marsilija Ficina, *Gozba* i *Fedar*, te Avicenin *Traktat o ljubavi*. Istaknuo je sličnosti i razlike u poimanju ljubavi kod ova dva velika filozofa te je proučio tri stupnja ljubavi po Platonu, povukavši analogiju s Aviceninim različitim stupnjevima ljubavi koji odgovaraju različitim stupnjevima ljestvice ljubavi.

Gabriela Bašić (Split) svoje je ovogodišnje izlaganje okarakterizirala kao nastavak prošlogodišnjeg u kojemu je predstavila pragmatodijalektički pristup teoriji argumentacije Franca van Eemeren i Roba Grootendorsta. Svoje izlaganje naslovlila je »Znanstvena diskusija u pragmatodijalektičkom svjetlu«, a cilj je bio da pragmatodijalektički model kritičke rasprave usporedi s idealnim modelom znanstvene diskusije. Ono na što je Bašić stavila naglasak bili su pojmovi racionalnosti i društvenosti kao osobine argumentacije koje ju definiraju. Neke od teza koje je iznijela bile su da je cilj pragmatodijalektike ponuditi znanstvenu teoriju i da je znanost moguće pragmatodijalektički tretirati.

Radom »Scijentizam: samopobjajajuć ili trivijalan« Dino Dabro (Split) je pokušao učvrstiti tezu o scijentizmu kao neadekvatnoj i slaboj hipotezi koja je osuđena na oponašanje loše metafizike. Referirajući se na W. L. Craiga, Dabro je ustvrdio da je scijentizam pretjerano vjerovanje u znanstvenu spoznaju i metode te je objasnio dvije inačice scijentizma, jaku i slabu. Zaključio je da je scijentizam samopobjajajuć, jer »zaključci do kojih kasnije dolazi znanost ne mogu biti sigurniji i pouzdaniji od pretpostavki na kojima oni leže i kojima se služe da dosegnu svoje zaključke«. Dabro je pokušao pomiriti jaz između filozofije i znanosti, argumentirajući kako se znanost i filozofija bave istim pitanjima, ali s razlikom u perspektivi i fokusu.

U odsustvu Josipa Mužića (Split), njegovu je temu »Interesna globalizacijska elita« predstavila Svetlana Goluža. Rad je povezao stvaranje megakorporacija sa sve većim jazom između bogatih i siromašnih. Iako svijet postaje sve bogatiji, Mužić piše, sve više je ljudi izloženo višedimenzionalnom siromaštvu. Mužić svojim radom upozorava da je materijalistički individualizam degradirao čovjeka na razinu oruđa kako bi ga mogao besramno eksploatirati te zaključuje da »možemo imati demokraciju i možemo imati ogromnu količinu kapitala koji kontrolira malen dio ljudi, ali ne možemo imati oboje«. U zaključku predlaže uvođenje elementarne razdiobne djelatnosti kao rješenje problema nejednakosti u bogatstvu.

Posljednje je izlaganje IX. *Mediterranskih korijena filozofije* održao Mislav Kukoč (Split): »Kulturni i religijski izazovi sekularne globalizacije«. U uvodu se Kukoč fokusirao na racionalizam kao temeljni element globalizacije, koji subordinira sve ostale pristupe znanju i postavlja se kao sekularistička vjera. Takav je pristup usmjerio čovjekovo određivanje ka globalizaciji, a uspoređujući Zapad i Istok, Kukoč primjećuje da se Istok odupire snažnom pritisku Zapada, pokrećući deseku-

larizaciju i preporučujući islam kao nositelja društva. Kukoč se pita mogu li se aktivni globalni sukobi riješiti uz pomoć filozofije te nudi rješenje u vidu jasne analize i normativnog zahtjeva, izlažući koncept globalnog *ethosa* koji promiče ideju jedinstvenog ljudskog morala.

U zaključnoj raspravi simpozija tema o kojoj se najviše raspravljalo svakako je sukob Istoka i Zapada. Pavo Barišić je spomenuo tragediju novinara lista *Charlie Hebdo* kao radikalni primjer takvog sukoba. Sudionici su se složili da, iako moramo sagledati i drugu dimenziju koja percipira karikature novinara kao najveće svetogrđe prema islamu, civilizacije nemaju pravo jedna drugoj nametati svoje standarde. S obzirom na to da je jedan od tih standarda Zapada i sloboda govora, nitko nema pravo oduzeti život drugoj osobi, koliko god bio uvrijeđen njenim činima. Polemika se vodila i oko interesne globalizacijske elite, a Kukoč je zaključio da ipak postoje pozitivne strane globalizacije koje Mužić nije iznio te da se, iako se razlika u bogatstvu povećala, broj ljudi koji svakodnevno umiru od gladi ipak sve brže smanjuje.

Mislav Kukoč je službeno zatvorio IX. *Mediterranske korijene filozofije*, zaključivši da su se izlaganja odlikovala visokom kvalitetom te da su i rasprave bile produktivne. Zahvalio se Sveučilištu, zadovoljno istaknuvši kako je Simpozij prvi put u devet godina imao i institucionalnu podršku. Za kraj je Kukoč najavio održavanje jubilarnih X. *Mediterranskih korijena filozofije*, kao i tiskanje zbornika u nakladi Filozofskog fakulteta u Splitu.

Antonio Kovačević
Valentina Perišić

Natjecanje iz logike 2015.

U organizaciji Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Agencije za odgoj i obrazovanje, Hrvatskoga logičkog udruženja i Hrvatskoga filozofskog društva ove je godine održano osamnaesto po redu natjecanje iz logike. Dva su bila kvalifikacijska stupnja – školsko te (među)županijsko natjecanje – koja su vodila finalu, državnomu natjecanju. Vremenski su se natjecanja nanizala ovako: školska natjecanja, 10. veljače 2015.; (među)županijska natjecanja, 12. ožujka 2015.; državno natjecanje, 23.–25. travnja 2015.

Za sve je stupnije natjecanja literatura bila sljedeća:

- Srećko Kovač, *Logika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb (posljednja izdanja),
- Gajo Petrović, *Logika*, Element, Zagreb (posljednja izdanja),
- Davor Lauc i Zvonimir Šikić, *Logika*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.
- Srećko Kovač i Berislav Žarnić, *Logička pitanja i postupci. Problemski uvod u elementarnu logiku*, KruZak, Zagreb, 2008.

Pri izboru autora testova pokušalo se voditi računa o tome da po jedan autor na svakoj razini bude srednjoškolski nastavnik. Autori testova po razinama bili su:

- za školsko natjecanje: dr. sc. Lovre de Grisogono i Marko Kardum, prof.,
- za (među)županijsko natjecanje: Ines Skelac, mag. phil. i David Karasman, prof.,
- za državno natjecanje: mr. sc. Perislava Bešić-Smlatić i Ines Skelac, mag. phil.

U odnosu na prethodna natjecanja ovo je bilo posebno po tome što je prvi put oformljeno posebno državno povjerenstvo zaduženo za natjecanje iz logike, kao što je formirano posebno Državno povjerenstvo za natjecanje iz filozofije, premda su se ova dva natjecanja odvijala paralelno.

Članovi Državnoga povjerenstva za natjecanje iz logike za 2015. godinu bili su:

- dr. sc. Lovre de Grisogono, Prirodoslovnomatematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu (predsjednik),
- Katarina Stupalo, prof., Gimnazija Lucijana Vranjanina, Zagreb (tajnica),
- mr. sc. Perislava Bešić-Smlatić, Srednja škola Ivana Lucića, Trogir,
- Renata Cerovski, prof., Gimnazija Velika Gorica, Velika Gorica,
- David Karasman, prof., Gimnazija Andrije Mohorovičića, Rijeka,
- Sanja Koprek, prof., Prva gimnazija, Varaždin,
- Marko Kardum, prof., VIII. gimnazija, Zagreb,
- prof. dr. sc. Srećko Kovač, Institut za filozofiju, Zagreb,
- Branka Pelin, prof., Srednja škola, Novska,
- dr. sc. Dragana Sekulić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu,
- Ines Skelac, mag. phil., Hrvatska zaklada za znanost, Zagreb,
- prof. dr. sc. Majda Trobok, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci,
- prof. dr. sc. Berislav Žarnić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.

Školska je razina natjecanja prošla očekivano, tipovi zadataka bili su u duhu prethodnih godina i autori su pokušali obuhvatiti dopušteno gradivo na što maštovitiji način. Na školskoj se razini pokazalo posebno pohvalnim to što je u sastavljanje testa bio uključen srednjoškolski nastavnik koji je doprinio izradi zadataka iz tradicionalne logike.

Test za (među)županijsko natjecanje obuhvaćao je devet zadataka od kojih su neki bili relativno lagani i očekivani, a drugi opet dovoljno kompleksni kako bi testirali sposobnost rješavanja dosad neviđenih problema. Učenici i mentori test su dobro prihvatili i iznijeli pozitivne kritike. Ispostavilo se da je test bio dobro prilagođen što se tiče težine zadataka i predviđenog vremena rješavanja, jer je najveća riješenost bila 92 %, a za plasman na državno natjecanje bilo je potrebno prikupiti preko 72 % bodova.

Državno se natjecanje prvi put održalo u Srednjoj školi Isidora Kršnjavog u Našicama, gdje je organizacija bila na zavidnoj razini. Time se u praksi provodi ideja natjecanja koje »obilazi« sve krajeve Hrvatske. Natjecala su se 32 učenika iz devet škola, a prvo je mjesto osvojio Kristijan Rupiće iz zagrebačke XV. gimnazije, pod mentorstvom Krešimira Gracina. Drugo je mjesto osvojio Matija Kušec, učenik istoga mentora, a treće mjesto Kristijan Vukelić iz Gimnazije Lucijana Vranjanića, pod mentorstvom Ivane Bogović.

Test je na državnoj razini bio dosta neočekivan i na neki je način napravio presedan u odnosu na dosadašnje testove. Naime, prvi se put pojavio zadatak s otvorenom dedukcijom (dedukcijom u kojoj je zadano prvih nekoliko koraka i dokaz je dalje posve slobodan te nije ograničen ni u broju redaka), a mnogi su zadatci imali više mogućih rješenja, čime se željelo što više potaknuti učenike na individualan pristup rješavanju testa i što manje ih ograničavati zadanim uputama. To je bilo moguće zato što su testove ispravljali članovi Državnoga povjerenstva i bilo je dovoljno ispravljača da se svakom zadatku posveti potrebna pozornost. Učenici su na takav pristup reagirali vrlo pozitivno.

Od sedam zadataka učenici su kao posebno zahtjevan istaknuli treći zadatak, koji je na temelju zadanoga teksta tražio provjeru istinitosti tvrdnji zapisanih jezikom logike predikata.

Okosnicu je testa činio četvrti zadatak, u kojem se tražilo razumijevanje pročitanoj konjunktivnoj normalnoj formi (KNF) koja se ne obrađuje u okviru srednjoškolskoga gradiva, ali su učenici, na temelju zadanoga teksta, imali dovoljno materijala da usvoje novo gradivo i da ga primijene na zadatak.

Pažnju je zaokupio i peti zadatak, o kojem se mnogo diskutiralo kao o zadatku 'Tau', u

kojem dva igrača naizmjenice slažu logičke formule koje moraju biti povezane zadanim veznikom, a pobjednik je onaj koji takvim slaganjem dobije tautološku formulu. Zadatak je bio pohvaljen kao inovativan.

Šesti je zadatak obradovao učenike jer je tema bila poznata računalna igra *Minolovac*. U prvome je dijelu zadatka trebalo u jeziku logike predikata zapisati zadane tvrdnje koje opisuju odnose unutar minskoga polja, u drugome dijelu u zadanome minskom polju pronaći mine, a treći je dio bila ranije spomenuta otvorena dedukcija kojom je trebalo dokazati da se na određenome polju nalazi mina. Otvorenu je dedukciju u potpunosti točno riješilo svega četvero učenika, ali bilo je i dosta učenika koji su je započeli, no zbog nedostatka vremena nisu to uspjeli dovršiti.

Budući da se treći zadatak pokazao kao najzahtjevniji i oko njega se kasnije vodila intenzivna diskusija, u nastavku dajemo analizu rješenja toga zadatka.

U nekoj se školi predaju ukupno tri predmeta, i to prema nastavnome sadržaju iz Hogwarta: aritmancija, preobrazba te travarstvo. Svaki su dan na raspolaganju četiri moguća termina, a nastava se održava od ponedjeljka do petka. U svakome se terminu održava najviše jedan od navedenih predmeta, a svaki se predmet održava barem u jednome od ukupno 20 dostupnih nastavnih termina.

Predmetno područje (domenu) čine svi dostupni nastavni termini.

Predikati:

Ax: 'termin x zauzima aritmancija'

Px: 'termin x zauzima preobrazba'

Tx: 'termin x zauzima travarstvo'

Ixy: 'termini x i y pripadaju istomu danu'

Sxyz: 'termini x, y i z pripadaju istomu danu te y neposredno slijedi iza x, a z iza y'

Na praznu crtu desno od rečenice upišite 'I' ako rečenica slijedi iz opisa, 'N' ako iz opisa slijedi njezina negacija, a u ostalim slučajevima upišite 'M'.

1. $\forall xAx$ ____
2. $\forall xAx \rightarrow \exists xTx$ ____
3. $\forall x(Ax \leftrightarrow \forall y(Ixy \leftrightarrow Ay))$ ____
4. $\exists x((\exists y\exists zSxyz \vee \exists y\exists zSyxz) \wedge Tx)$ ____
5. $\exists x\exists y\exists z\exists w(Sxyz \wedge Syzw \wedge Ax \wedge Py \wedge Tz \wedge \neg(Aw \vee Pw \vee Tw))$ ____
6. $\forall x(\exists y\exists zSxyz \rightarrow \forall yIxy)$ ____
7. $\exists xTx \rightarrow \forall x(Px \rightarrow \exists yAy)$ ____
8. $\neg\exists xTx \rightarrow \neg\forall x(Px \rightarrow \neg\exists yAy)$ ____
9. $\exists x\exists y\exists z(\neg Ixy \wedge \neg Ixz \wedge \neg Iyz \wedge Ax \wedge Ty \wedge Pz)$ ____
10. $\forall x\forall y(Ixy \rightarrow ((Ax \wedge Ay) \vee (Tx \wedge Ty) \vee (Px \wedge Py)))$ ____

1. 'N' jer se svaki predmet mora održati barem u jednome terminu, stoga svaki termin ne može zauzeti aritmancija.
2. 'I' jer je antecedens neistinit (v. prethodno objašnjenje).
3. 'M' jer ne postoji uvjet prema kojem se u istome danu dva puta održava aritmancija, ali takva situacija nije isključena.
4. S ovim je podzadatkom bilo najviše problema. Rečenica u prijevodu glasi da se travarstvo održava u terminu koji prethodi dvama terminima ili slijedi iza dvaju termina. Ako prethodi dvama terminima, onda je termin o kojem je riječ prvi ili drugi termin toga dana, a ako slijedi iza dvaju termina, onda je taj termin treći ili četvrti toga dana. Budući da se travarstvo mora održati najmanje u jednome terminu, a taj termin može biti prvi, drugi, treći ili četvrti, rečenica je istinita. U naknadnom je razgovoru s natjecateljima zaključeno da ih je zbunjivalo to što su varijable predstavljale termine, a predikati nastavne predmete.
5. 'M' jer nije zadan uvjet da se u nekom istom danu zaredom održavaju aritmancija, preobrazba i travarstvo te da iza njih ne slijedi nijedan predmet, ali je takva situacija moguća.
6. S rješavanjem ovoga podzadatka bilo je dosta problema. Rješenje je 'N' jer ako za jedan dan vrijedi antecedens, odnosno termini y i z slijede iza termina x, ne slijedi da za svaki termin y vrijedi da on slijedi iza termina x (istinitost te rečenice neovisna je o rasporedu, uvijek je neistinita).
7. 'I' jer se sva tri predmeta moraju održati najmanje u jednome terminu.
8. 'I' jer je antecedens neistinit.
9. 'M' jer je moguće da se predmeti ne održavaju istoga dana, ali nije uvjet.
10. 'M' jer je moguće da se jedan predmet održava u dva termina u istome danu, kao i da se ne održava.

Na kraju ćemo se osvrnuti i na prvi zadatak u kojem su bile zadane rečenice prirodnoga jezika koje je trebalo prevesti na jezik logike predikata, primjerice, »Postoje najviše dva jednoroga« ili »Svaki jednorog ima točno jedan rog«. Na prvi je pogled zadatak očekivan i ne baš inovativan, ali prilikom ispravljanja pokazao se izazovnim. Naime, bilo je ponuđeno po jedno rješenje svake rečenice, a natjecatelji su uspjeli doći do točnih rješenja na mnogo (neočekivanih) načina, što je otežalo ispravljanje, ali i pokazalo kako je kreativnost moguća i u jednome na prvi pogled običnom zadatku. Činjenica da su učenici sličnoga predznanja iz logike, često i učenici istoga

mentora, jednu rečenicu zapisali na pet i više (ispravnih) načina govori u prilog bogatstvu ljudskoga zaključivanja, ali i mogućnostima koje pruža igra varijablama, kvantifikatorima i predikatima (uključujući identitet).

**Lovre de Grisogono
Ines Skelac**

Natjecanje iz filozofije 2015.

Tema ovogodišnjeg natjecanja iz filozofije za učenike srednjih škola bila je »Zlo«. Na tri razine natjecanja – školskoj, županijskoj i državnoj – učenici su se bavili pitanjima kao što su »Što je zlo i odakle zlo u svijetu?« i »Je li čovjek predodređen za zlo ('prirodno zao') ili je zlo stvar slobodne volje?«. Nakon tematiziranja zla na individualnoj razini, uključujući odgovornost pojedinca u suzbijanju zla, natjecatelji su, napredujući na više razine natjecanja, proširivali fokus i na društveni aspekt, promišljajući zlo u konkretnoj svjetskopovijesnoj situaciji.

Zadana literatura prati povijesni koncept, pa su tako na prvoj, školskoj razini odabrani sljedeći tekstovi:

- Platon, *Država* (knjiga II.), Naklada Jurčić, Zagreb 1997., str. 81–111,
- Aristotel, *Nikomahova etika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992., str. 144–146 (knjiga VIII.) i 147–149 (1152a),
- Plotin, *Eneade* (1–2), Književne novine, Beograd 1984., str. 71–83,

na županijskoj razini učenici su trebali pročitati sljedeće odlomke:

- Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1973., str. 135–137,
- Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2005., str. 388–391,
- Toma Akvinski, *Izbor iz djela* (1), Naprijed, Zagreb 1990., str. 348–355,
- Gottfried Wilhelm Leibniz, *Teodiceja: ogleđi o dobroti božjoj, slobodi čovjekovoj i podrijetlu zla*, Demetra, Zagreb 2012., str. 96–110,
- Immanuel Kant, *Religija unutar granica pukog uma*, Naklada Breza, Zagreb 2012., str. 23–54,

a literatura na državnoj razini natjecanja obuhvaćala je suvremene filozofe:

- Hannah Arendt, *O zlu: predavanje o nekim pitanjima moralne filozofije*, Naklada Breza, Zagreb 2006., str. 95–121,

- Hans Jonas, »Pojam Boga nakon Auschwitz«, u: Ante Vučković (ur.), *Bog i zlo: teodicejski ulomci*, Hegelovo društvo, Zadar 2008., str. 29–48,
- Paul Ricœur, »Zlo«, u: Ante Vučković (ur.), *Bog i zlo: teodicejski ulomci*, Hegelovo društvo, Zadar 2008., str. 51–77,
- Jean Baudrillard, *Inteligencija zla ili Pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006., str. 151–156,
- Lars Fr. H. Svendsen, *Filozofija zla*, TIM press, Zagreb 2011., str. 211–215.

Nakon provedenih eliminacijskih krugova natjecanja na školskoj, odnosno županijskoj razini, održano je Državno natjecanje iz filozofije u Našicama, od 23. do 25. travnja 2015. Istovremeno s natjecanjem iz filozofije, održano je i kvalifikacijsko natjecanje za Međunarodnu filozofsku olimpijadu, te Državno natjecanje iz logike. Djelatnici i učenici Srednje škole Izidora Kršnjavoga s osobitim su marom organizirali Državno natjecanje u svim segmentima te se pokazali kao sjajni domaćini, što je doprinijelo kako kvaliteti tako i atmosferi cijeloga događanja.

Kao i svake godine, organizatori natjecanja iz filozofije i logike bili su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Agencija za odgoj i obrazovanje, Hrvatsko filozofsko društvo i Hrvatsko logičko udruženje. Za provedbu natjecanja odgovorno je Državno povjerenstvo, koje se sastoji od sveučilišnih i srednjoškolskih profesora koji nisu mentori učenicima na natjecanju.

Od školske do državne razine natjecanje se sastoji od dva dijela, a to su: provjera znanja testom s pitanjima iz školskog gradiva i dodatne literature (35 minuta), te pisanje eseja o temi koja je vezana za zadanu literaturu (na hrvatskom jeziku; 120 minuta). Svi članovi Državnog povjerenstva ispravljaju testove znanja i eseje. Na državnoj se razini, osim pisanja testa i eseja, za najbolje plasirane učenike održava i usmeni dio ispita. Obično na usmeni dio pristupaju tri ili četiri učenika, ali ove je godine izuzetno bilo pozvano šest učenika jer je razlika među njihovim bodovima bila premalena. Na usmenom ispitivanju, kojem su kao publika prisustvovali svi sudionici natjecanja, kandidati su pokazali da suvereno vladaju kako školskim gradivom iz filozofije, tako i pročitanoj literaturom. Publika je bila oduševljena i nerijetko nagrađivala sudionike pljeskom. Nakon usmenog ispitivanja, učenici su postigli ovakav uspjeh: prvo mjesto zauzeo je sjajni Luka Lotina iz Zadra (mentorica: Zvezdana Dunatov), druga je bila učenica Dina Šoštarec iz Belog Manastira (mentorica: Bratislava Bosić), a na trećem mjestu Niko Boj iz Čakovca (mentorica: Helena Zečar

Lajtman). Četvrto, peto i šesto mjesto zauzeli su: Martin Šeler iz Zagreba (mentor: Krešimir Gracin), Laura Kamenečki iz Krapine (mentorica: Marija Lamot) i Patrik Pul iz Zagreba (mentorica: Ivana Bogović).

U zgusnutom rasporedu trodnevnog natjecanja, uz test, esej na hrvatskom i usmeni ispit, učenici koji su željeli sudjelovati na kvalifikacijama za Međunarodnu filozofsku olimpijadu pisali su esej na stranom jeziku (ove godine svi na engleskom, iako je moguće i na njemačkom ili francuskom). Državno povjerenstvo ispravlja eseje, a dvoje prvoplasiranih odlazi na Međunarodnu filozofsku olimpijadu. U tijesnoj utrci, ove su godine dvojica prvoplasiranih bili iz Zagreba: Matija Livić (mentorica: Mirela Turk) i Petar Soldo (mentorica: Milana Funduk). Međunarodna filozofska olimpijada održala se u Tartuu (Estonija) od 14. do 18. svibnja 2015.

Cijelo je natjecanje u svojem formalnom, ali i neformalnom dijelu, prošlo izrazito glatko, uspješno i ugodno. Znanje koje su pokazali učenici, a koje dakako pretpostavlja i veliki trud i rad mentora, bilo je dojmljivo i poticajno za sve sudionike. S obzirom na to da postoje prijedlozi da se filozofija (skupa s logikom i etikom) ukine kao izborni predmet na državnoj maturi, postojala je opravdana bojazan da učenicima neće biti privlačno (i pragmatično) raditi dodatno na filozofskim tekstovima i pripremati se za jedno ovakvo natjecanje. Međutim, činjenica je da je filozofski način mišljenja imantan jednom dijelu učenika i sasvim ozbiljno i temeljito se bave filozofskim pitanjima i problemima, bez obzira na to koji će studij i koje zanimanje u budućnosti izabrati. Na kraju, osim izvrsnih rezultata, pokazanog znanja kako u pisanoj, tako i u usmenoj argumentiranoj artikulaciji, učenici su se ophodili međusobno, ali i prema mentorima i članovima Državnog povjerenstva, s poštovanjem, uvažavanjem i, rekla bih, prijateljskom naklonošću – što mi se, u odgojnom smislu, čini najvećim uspjehom našeg filozofskog druženja.

Željka Winkler

Predstavljanje zbornika radova **Demokracija na prekretnici** **urednika Pave Barišića**

Povodom obilježavanja 25. obljetnice prvih demokratskih izbora u Republici Hrvatskoj,

u organizaciji Hrvatske Paneuropske unije, Hrvatskog filozofskog društva i Kluba hrvatskih humboldtovaca, 5. svibnja 2015. godine upriličeno je predstavljanje zbornika *Demokracija na prekretnici* u dvorani Hrvatske Paneuropske unije u Zagrebu. Zbornik, koji je urednik Pavo Barišić podijelio na tematski blok *Filozofija demokracije Johna Deweya* i tematski blok *Ideali demokracije – sloboda, jednakost i pravednost*, nastao je na temelju konferencije u Dubrovniku 2009. godine, održane povodom 150. obljetnice rođenja »filozofa demokracije« Johna Deweya (1859.–1952.).

Na otvorenju predstavljanja, akademik Mislav Ježić, počasni predsjednik Hrvatske Paneuropske unije, osvrnuo se na misao i djelo Johna Deweya, koji je kroz čitavi svoj stvaralački opus nastojao povezati demokratske ideale s filozofijom odgoja, smatrajući da je vjera u demokraciju istovjetna s vjerom u odgoj. Istaknuo je kako je Dewey govorio jednostavnim jezikom kojim se problemi lako mogu razumjeti. Njihovo rješenje tražio je u filozofiji koja je u mogućnosti, služeći se instrumentima teorije, ali nadasve svojom praktičnom djelatnošću, na djelotvoran način, rješavati društvene probleme. Osnova pitanja kojima se Dewey za života bavio bili su upravo demokracija i izazovi odgoja i obrazovanja jer je smatrao da je obrazovanje put kojim se izgrađuju demokratski građani. Budući da je demokracija kao ideal i kao djelo u progresu, te je dio iskustva, ona se da i mora poučavati. Dapače, vjera u demokraciju, isto je što i vjera u ljudsko iskustvo i obrazovanje, smatrao je Dewey. Po ovom američkom filozofu, ideal demokracije je razmjena iskustva u uvjetima slobode, zajednički eksperiment poboljšanja života i svojevrsna borba protiv totalitarizma. Polazeći od činjenice da filozofski problemi nastaju radi problema u društvu te imajući u vidu probleme i pitanja koja izranjaju iz suvremenih procesa globalizacije, filozofija se danas nalazi pred velikim izazovima, a demokracija na prekretnici, istaknuo je Ježić. Prisjećajući se i riječi pape Ivana Pavla II., koji je o globalizaciji govorio kao o četvrtom totalitarizmu, te odlazeći još dalje u povijest i praveći paralelu između antičke i suvremene globalizacije svijeta, gdje je ona antička uništila atensku demokraciju koju je dokrajčilo Rimsko carstvo, Ježić je pozvao na oprez. Dijeleći uvjerenje J. Deweya da je obrazovanje u mogućnosti spasiti demokraciju, istaknuo je važnost humanističke naobrazbe koja uči misliti o nadolazećim problemima. Osvrnuo se u tom kontekstu i na članak Barbare Zehnpfenning »Demokracija i (ne)obazovanje: Platon, Humboldt i Bolonjski proces«, objavljen u zborniku, u kojem autorica analizira prednos-

ti i nedostatke tri modela obrazovanja koja su kroz povijest ostavila najviše traga. Najveći nedostatak suvremenih odgojno-obrazovnih modela, složio se Ježić s autoricom, jest inzistiranje na kratkoročnim učincima i brzoz koristi na štetu trajne potrage za smislom, istinom, ali i samim sobom.

Zoran Jašić, potpredsjednik Kluba hrvatskih humboldtovaca, o znanstvenoj i društvenoj vrijednosti zbornika govorio je iz perspektive svog osamnaestogodišnjeg rada u diplomaciji. Na istom tragu kao i prethodni predstavljatelj Ježić, ali i sam Dewey, Jašić se osvrnuo na ulogu obrazovanja u zaštiti i promicanju demokracije. Istaknuo je i negativni trend u Hrvatskoj gdje njeni građani, za razliku od stanovnika ostalih zemalja Europske unije, malo ulažu u permanentno obrazovanje – tek 4,7 % građana, dok je tek 24 % mladih od 30. do 35. godina života visoko obrazovano. Bez ulaganja u kvalitetnije obrazovanje Hrvatska teško može iskoristiti mehanizme koje joj nudi Europska unija za napredovanje, zaključio je Jašić i dodao da bi veće znanje smanjilo i negativne posljedice globalizacije.

Lino Veljak, recenzent zbornika i profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, vratio se mislima u vrijeme pada Berlinskog zida i prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, od kada je započelo intenziviranje procesa liberalne demokracije koja se u svijetu oblikovala u duhu klasične demokracije i liberalizma, na bazi socijalnih kršćanskih ideja u prošlom stoljeću. Liberalna demokracija se transformirala u neoliberalizam ili grabežljivi kapitalizam, što je uzrokovalo brojne kulturne i društvene promjene. Veljak je istaknuo ekstremističke pokrete, etnocentrizam, rast ksenofobije u najstarijim demokratskim državama, jačanje radikalne desnice i drugo, na štetu demokracije gdje ona, mada nikada nije fiksna, nije ni upitna te je i dalje najmanje loš društveno-politički poredak. U zborniku je Veljak prepoznao poticaj za daljnje istraživanje demokracije gdje se očituje potreba za interdisciplinarnim proučavanjem demokracije u kontekstu globalizacije.

Urednik zbornika, Pavo Barišić, iskoristio je predstavljanje zbornika ali i 25. jubilej od prvih višestranačkih izbora i uspostave parlamentarne demokracije u Hrvatskoj da postavi pitanje: jesmo li zadovoljni i kakvo je naše iskustvo demokracije s obzirom na to da svaki novi izbori nose nova obećanja, ali i nove razočaranja? Demokracija pokazuje znakove nemoći i slabosti jer je ona mnogo više od pukog ideala. Zbornik, između ostalog, priziva u svijest prekretnicu na kojoj se demokracija nalazi, a koju osjećaju stare i mlade demokratske zemlje u svijetu uviđajući da nema jednoznačnog odgovora kojim

bi se poteškoće s kojima se demokracija suočava mogle riješiti. Oduvijek društvo vrvi demagozima i populistima, ali oni su obično kratkog vijeka, primijetio je Barišić i zapitao se *zbog čega opada građanska svijest?; što građani traže?*; odnosno *koje su im istinske potrebe?* Iskazao je zabrinutost zbog građanske letargije, lakoumnog upadanja u moderne oblike sužanjstva te lakovjernost. Potrebno je, istaknuo je Barišić, uključiti građane u upravljanja u korist zajednice i općeg dobra te gajiti kreposti skromnosti i umjerenosti. Urednik ovog zbornika demokraciju vidi kao najzahtjevniji poredak jer traži osobnu odgovornost i ograničavanje moći koja po svojoj naravi teži bezgraničnosti te zaključuje da je demokratsko društvo potrebno reformatora, a ne zavodnika puka.

Voditeljica programa predstavljanja zbornika bila je Mira Matijević, izvršna urednica zbornika, a predstavljanju je prisustvovao veći broj građana koji su interes za tematiku iskazali zanimljivom raspravom koja se vodila nakon završne riječi Pave Barišića. Zbornik je dostupan i preporučan svim građanima koji osjećaju i proživljavaju slabosti suvremene demokracije u vlastitom životu i radu, zanimaju se za uzroke koji su je doveli do prekretnice, koji teže novim saznanjima, ali se i žele prisjetiti onih starijih, ujedno klasičnih, ideja i interpretacija demokracije kroz povijest, kojima zbornik obiluje.

Ana Jeličić

Tribina »Kiborzi okruženi robotima i avatarima«

U organizaciji Udruge za promicanje hrvatskog kulturnog identiteta i kulturnog identiteta etničkih manjina OS, u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića, 14. svibnja 2015. godine, s početkom u 18 sati, održana je tribina pod nazivom »Kiborzi okruženi robotima i avatarima«. Predavanje uz audio-vizualnu prezentaciju održao je umirovljeni profesor Fakulteta strojarstva i brodogradnje u Zagrebu Igor Čatić, a tribinu su vodili Hrvoje Jurić te Marija Selak, oboje s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Čatić je problematiku pojmova *kiborg*, *robot* i *avatar* prikazao kroz prizmu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, od kraljice Nefertiti iz 3. tis. pr. n. e. pa sve do situacije u kojoj se danas nalazi čovjekov tehnološki napredak,

a zaključno sa spekulacijama o budućnosti čovjeka. Implikacija predavanja je da su futurizam i tehnološki napredak nepobitna budućnost, ali i sadašnjost čovječanstva, a potkrijepljena je Čatićevim pojašnjavanjem stanja kiborgizacije u 2010. godini kakvim ga je prikazala njegova suradnica Ivana Greguric (predavačica na Visokoj poslovnoj školi u Zagrebu), odnosno navođenjem organa i tkiva koji su se već tada mogli usađivati i povezivati.

Kao sljedeću točku predavanja, Čatić je pojasnio razliku između kiborga, robota i avatara. Kako navodi, *kiborg* je hibrid živoga tijela (nečeg prirodnog) i stroja (nečeg umjetnog), *robot* je sustav (neživa tvar), a *avatar* je utjelovljenje božanstva u čovjeku. Nadalje je kiborge podijelio na nekoliko kategorija. U prvu kategoriju smjestio je nadomještanje dijelova ljudskog tijela koji nedostaju, uz djelomično ili potpuno vraćanje njihovih funkcija, kao što se to radi ugradnjom umjetnoga kuka. Sljedeću kategoriju obilježava dodavanje ili pojačavanje određenih funkcija organizma, pri čemu se ga se dovodi u »normalno« stanje, a kao primjer je naveo vraćanje vida slijepima. Treća kategorija kiborga su oni kiborzi čije su postojeće funkcije organizma proširene odnosno poboljšane, a kao primjer je navedeno čipiranje ljudi. U četvrtu i posljednju kategoriju kiborga spadaju kiborzi s dodanim organima ili funkcijama, koji nisu karakteristični za ljudsku vrstu, s ciljem da se čovjeku omogući egzistencija u inače nepovoljnom okruženju. Ovdje je Čatić spomenuo rješenja o pojačanju čovjekove izdržljivosti da bi mogao prenositi teret veći od uobičajenog. Uz ove četiri osnovne kategorije kiborga, Čatić je spomenuo još dvije – *homo kiborge* (biomedicinske kiborge) i *digitalne kiborge*. Na temelju vlastite perspektive, koju on naziva *sintezologijskom* (što znači da kombinira znanja i spoznaje dobivene izvođenjem pokusa i primjenom teorijskih znanja, što zatim rezultira otkrićem određenih pojava ili zakonitosti), Čatić navodi da je čovjekovo tijelo skup dvaju podsustava – tvarnog i informacijskog – unutar kojih će u ne tako dalekoj budućnosti biti moguće zamijeniti gotovo sve dijelove tijela. U domeni tvarnih promjena navode se tri kategorije tehnika: nadomještanje dijelova tijela koji čovjeku nedostaju, normalizacija uslijed dodavanja ili pojačavanja određenih funkcija organizama i dodavanje funkcija ili organa koji nisu dio čovjekovog prirodnog tijela, a sve u cilju omogućavanja egzistencije. S druge strane, Čatić je kao informacijsku promjenu naveo ugradnju čipova, ali i novosti poput umjetnih očiju, »pametnog« prsluka za podizanje tereta te računalne simulacije mozga. Napomenuo je da je stvaranje kiborga u

suvremenoj medicini nešto posve uobičajeno jer čovjekov produljeni životni vijek dovodi do porasta potrebe za zamjenom dijelova njegovog tijela (primjerice ugradnjom umjetnog kuka), čime se onda dobiva informacijski kiborg.

Međutim, s napretkom se znanosti postavlja sve više etičkih pitanja koja se tiču primjerice stvaranja umjetnog mozga, u kontekstu čega je spomenut projekt stvaranja umjetnog mozga, s predviđenim trajanjem od 2013. do 2023. godine i materijalne vrijednosti od čak jedne milijarde eura. Naime, pitanja koja se ovdje nameću tiču se cijelog čovječanstva: Kome će takva tehnika biti dostupna? Što ako se u nekom trenutku mehanika takvog »mozga« pokvari? Što ako dođe do zloupotrebe? Međutim, unatoč tome što su ovakva i slična etička pitanja važna za promišljanje potencijalnih opasnosti koje stvaranje umjetnog mozga donosi, smatramo da je na njih nemoguće odgovoriti (ili barem točno predvidjeti što će se u budućnosti dogoditi) jer je današnja kolektivna i pojedinačna ljudska svijest još uvijek jako udaljena od potpunog saznanja o funkcioniranju ljudskog mozga.

U nastavku izlaganja Čatić je istaknuo eksperiment upitne etičnosti koji znanost još uvijek nije uspjela provesti, a to je transplantiranje humanog u humano – primjerice, presađivanje glave. Kao najveću opasnost, Čatić navodi umjetnu inteligenciju jer to vodi do stvaranja neljudi, pri čemu ga, kako ističe, najviše iznenađuje nezainteresiranost znanstvene zajednice koja bi takve mogućnosti trebala predstaviti javnosti, a ne ih držati u tajnosti. Kao dodatak ovoj tezi, Čatić navodi eksperiment pod nazivom »Sami zajedno«, koji su mladi znanstvenici na MIT-u izveli još 1996., a riječ je bila o nečemu što su oni nazvali kiborzima. Oni i njihovi kolege hodali bi po Sveučilištu opremljeni ruksacima s raznom bežičnom tehnološkom opremom, zbog čega su mogli cijelo vrijeme biti umreženi. Kako ističe Čatić, svakako je najzanimljiviji završetak tog eksperimenta – kada su svi sudionici sa sebe skinuli opremu koju su dotad cijelo vrijeme imali uz sebe, osjećali su se goli, manje samopouzđani i manje druželjubivi, što bi, sudeći po Čatićevim riječima, javnost trebalo potaknuti na razmišljanje o važnosti koju sve više i više pridajemo tehnici.

Nakon govora o kiborzima, robotima te etičkim i bioetičkim implikacijama koje oni donose, Čatić je predavanje nastavio prešavši na temu robota. Prije svega, kako navodi Čatić, roboti se dijele po obliku, i to na humanoidne i ostale robote, a zatim se ti isti dijele na sektorske robote i one ostale. Humanoidni roboti dijele se na androide koji izgledom podsjeća-

ju na muškarce te na ginoide (ginolde) koji izgledom podsjećaju na žene.

Primjer ginoide možemo vidjeti u obliku lutke Barbie ili, bolje rečeno, robota kojeg je izradila tvrtka Mattel Inc. da bi se djeca njime mogla igrati. Pritiskom na dugme koje se nalazi na remenu te govorenjem u mikrofon koji se nalazi na njezinoj ogrlici, ona djetetu odgovara. Mogućnost davanja odgovora na ono što ju se pita počiva upravo na tome što ginoida može prepoznati glas te putem bežične veze prenijeti informacije na virtualni server (popularni *cloud*), odnosno u računalni sustav. Naravno, takav oblik korištenja robota za sobom povlači niz etičkih pitanja – od zadiranja u privatnost ukućana do manipuliranja informacijama koje se skupljaju u korist korporacija.

Sljedeći humanoidni robot, android, može imati ulogu umjetno konstruiranog organizma koji je dizajniran tako da izgleda i djeluje kao ljudsko biće. Za primjer androida koji izgleda kao humanoidni robot, Čatić navodi Kiroboa i Miratu, dva robota »blizanca« koji bivaju prvim astronautima-robotima na svijetu. Kirobo se nalazi u svemiru, a Mirata na Zemlji kao rezervni član posade.

S druge strane, nehumanoidni roboti, kao što su razni pomažući roboti za starije osobe, dijele se na rehabilitacijske i pomažuće društvene robote. Potonji se pak dijele na uslužne i družbeničke, napominje Čatić. Jedan od tipova uslužnih robota jest *Mobiserv Project* koji je dizajniran u svrhu podrške samostalnog života starijih osoba što je dulje moguće, neovisno o tome žive li te starije osobe u svojim domovima ili pak u institucijama koje brinu o zdravlju starijih ljudi. Takav robot prati vitalne znakove života osoba za koje se »brine«, koliko dugo i često osoba spava, jede, pije i tako dalje.

Čatić nadalje spominje dvije novosti u svijetu robotske tehnologije, od kojih je jedna društveni robot po imenu *Zeno R25* koji prepoznaje i oponaša emocije, dok je druga novost robot koji prestaje raditi istog trenutka kada dođe u dodir sa čovjekom, što može rezultirati sigurnijim radom u tvornicama. *Zeno R25* je specifičan po tome što, osim prepoznavanja i oponašanja emocije, može čitati knjige, pričati priče i viceve, odgovarati na pitanja tako da se spaja na Internet i traži odgovore te, ako je suditi prema izjavama tvrtke *RoboKind* koja ga je stvorila, može i plesati tako što detektira ritam glazbe. No njegova je primjena puno šira od toga, odnosno on služi i za učenje stranih jezika, geografije, povijesti i tako dalje. Posebno je koristan za djecu s autizmom jer upravo ona imaju problema s razumijevanjem (»čitanjem«) emocija i namjera drugih osoba.

Nakon što je završio priču o robotima, Čatić je krenuo pojašnjavati pitanje *avata*ra, ujedno i posljednje teme tribine. Navodi da je riječ *avatar* prvi upotrijebio francuski pjesnik, romanopisac i kritičar Pierre Jules Théophile Gautier u knjizi *Smrt zaljubljenih – Avatar i druge fantastične priče* iz 1857. godine. Avatari su također podijeljeni na kategorije pa se oni tako dijele na tvarne i informacijske, odnosno na 2D i 3D tvarne te na 2D i 3D informacijske avatare. Digitalni se avatari mogu podijeliti na terapijske avatare, koji služe za liječenje raznih strahova i šizofrenije, te na interaktivne avatare koji služe emocionalnoj interakciji s ljudima. Tako, na primjer, avatar za liječenje strahova (u ovom slučaju socijalne anksioznosti) prikazuje učionicu i njene učenike s kojima ljudsko dijete može ostvariti interakciju da bi se oslobodilo straha od kontakta s ljudima. Interaktivni se avatari još mogu podijeliti na interaktivno-emocionalne avatare, hologramske avatare te *real-time* avatare. Primjer hologramskog avatara možemo vidjeti u zračnim lukama New Yorka i New Jerseyja, gdje su instalirani komadi pleksi-glasa na koje se projiciraju avatari. Oni služe za pomaganje putnicima koji su se izgubili, a sve što je potrebno jest pitati ga za smjer. Primjer takvog avatara, iako ga profesor Čatić nije spomenuo na izlaganju, možemo vidjeti i u filmu Simona Wellsa *Vremeplov (Time Machine, 2002.)*, u kojemu glavni lik dolazi u knjižnicu budućnosti te nailazi na avatara-knjižničara koji mu recitira poeziju, upućuje ga na knjige koje ga zanimaju i tako dalje.

Čatić, nakon podjele avatara na kategorije, spominje *The Russia 2045 Project* odnosno *Projekt Avatar 2045*. Riječ je o projektu skupine znanstvenika u Rusiji, pod vodstvom Dmitryja Iskova, kojoj je cilj stvoriti novu civilizaciju humanoida i avatara. Oni bi preuzeli ljudske osobnosti nakon što biološka tijela ljudi umru. Drugim riječima, želja tih znanstvenika je ostvarivanje besmrtnosti putem tehnologije. Predviđena godina završetka projekta je 2045., kada bi, prema njima, ljudska svijest bila pohranjena u računalni čip. S druge strane, postoji i digitalno kloniranje, tj. informacijska besmrtnost. *Online* usluga pod imenom *Lifenaut* nudi digitalno kloniranje i arhiviranje vlastite osobnosti koja će biti online-verzija čovjeka. Cilj toga je mogućnost »komunikacije« budućeg generacije s današnjom.

Na kraju predavanja, Čatić spominje pet novih vrsta etika koje proizlaze upravo iz razvoja i primjene tehnologije. Naime, riječ je o *kiborgoetici*, *robotoetici*, *avataroetici*, *himeroetici* (etika hibrida humanoga i animalnoga) te *transplantoetici*. Čatić zaključuje da čovjek biva sve više kiborgom, a sve manje »običnim« čovjekom.

U završetku tribine Čatić je ustvrdio, a čini se da je u pravu, da kiborgizirani čovjek okružen robotima i avatarima nije budućnost, već je on sadašnjost u kojoj živimo, uz opasku da problem nije u samom činu kiborgizacije (jer on krije veliki potencijal u poboljšanju kvalitete sadašnjeg i budućeg ljudskog života), već u mogućnosti da budućnost čovjeka postane upitna onoga trenutka kada granica između prirodnog i nadograđenog čovjeka nestane. Njegov zaključak izazvao je snažan pljesak jedne polovice publike i negodovanje njezine druge polovice jer je potonji dio izrazio zabrinutost za sigurnost budućih generacija, ali i za možebitnu zlouporabu unutar znanstvenih i političkih krugova.

Sveukupni dojam nakon tribine »Kiborzi okruženi robotima i avatarima« očitovao se u dobroj posjećenosti, uspješnoj izvedbi te velikoj zainteresiranosti publike za izloženu temu. S obzirom na to da već sada živimo u svijetu o kakvom se nekoć saznavalo iz znanstveno-fantastičnih romana i filmova, zbog čega je teško reći kamo će nas dugoročno kiborgiziranje čovjeka odvesti, smatramo da bi se tribine s temom kiborgizacije i pitanjima budućnosti čovječanstva trebale održavati češće jer dužnost znanstvenika, među ostalim, leži u tome da što točnije sistematiziraju cjelokupnu problematiku tehnologiziranja društva te je kroz javne rasprave predstave javnosti.

Ivana Kovačić
Augustin Kvočić

Predavanje »Early 20th Century 'Radical Confucianism' and the Re-emergence of Confucianism in Contemporary China«

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, akademik Bart Dessein sa Sveučilišta u Ghentu održao je 15. svibnja predavanje o radikalnom konfucijanizmu s početka dvadesetog stoljeća te njegovu utjecaju na današnju Kinu. Bart Dessein bavi se proučavanjem budističke filozofije i povijesti budizma u Kini, a studirao je klasični i suvremeni kineski jezik, japanski jezik i sanskrt na sveučilištima u Liaoningu i Ghentu. Predaje na Odsjeku za istočne jezike i kulture sveučilišta u Ghentu, a također je i član belgijskog Udruženja za proučavanje religija.

Središnja tema predavanja odnosila se prvenstveno na politički utjecaj konfucijanizma,

odnosno na njegovu (zlo)upotrebu u državnim politikama kroz povijest dvadesetoga i dvadesetprvoga stoljeća. Oblikovan društvom, konfucijanizam se s vremenom mijenjao odbacujući neke stare i prisvajajući neke nove ideje što je pridonijelo njegovoj održivosti i popularnosti do danas. Ideje konfucijanizma, ponekad otvoreno a ponekad samo u tragovima prisutne, koristili su i demokratski i socijalistički usmjereni sustavi. U Kini postoje i različiti politički pokreti usko vezani upravo uz konfucijanizam. Aktualnost konfucijanizma i njegovih ideja očituje se prije svega u političkim parolama koje se pozivaju na »društvo harmonije« te povezuju političku moć s moralom, gdje se očituju važni elementi konfucijanizma. Današnji problemi Kine, poput etničke i ekonomske nejednakosti te uklapanja u zapadnjačku sliku svijeta, otvaraju prostor konfucijanizmu koji se u modernoj politici najviše upotrebljava u svrhu buđenja domoljubnih osjećaja i oslonca za ujedinjenje kineskih naroda. Jedan od rezultata je i ozbiljno razmatranje pokretanja religijskoga obrazovanja u javnim školama.

Uz sažet povijesni pregled uloge konfucijanizma u politici dvadesetoga stoljeća do danas, Dessein je pružio i pregled konfucijanizma u različitim sociološkim i političkim perspektivama te naznačio ulogu konfucijanizma u Kini danas i u budućnosti. Predavanje je privuklo dvadesetak zainteresiranih profesora i studenata Filozofskog fakulteta, a nakon izlaganja Dessein je odgovarao na pitanja profesora i studenata.

Lena Kuzmanović

Znanstveni skup Hrvatska filozofija i znanost: jučer, danas, sutra

U okviru projekta »Hrvatska filozofija i znanost u europskome kontekstu od 12. do 20. stoljeća«, koji od 1. lipnja 2014. godine financira Hrvatska zaklada za znanost, održao se dvodnevni znanstveni skup *Hrvatska filozofija i znanost: jučer, danas, sutra*. Kako je istaknuto već u samom pozivu Organizacijskog odbora skupa, a zatim i u pozdravnoj riječi voditeljice projekta Erne Banić-Pajnić, osnovna je namjera ovoga skupa »rasvijetliti današnje stanje istraživanja hrvatske filozofske i znanstvene baštine«, ali i podsjetiti na važnost »svijesti i brige oko očuvanja vlastite

misaone baštine, posebice nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju«. S tako zacrtanim glavnim ciljevima, znanstveni skup privukao je brojne, prije svega domaće, ali i inozemne istraživače koji su, svaki iz svog područja, nastojali rasvijetliti još neka nepoznata ili nedostavno istražena djela i misaone segmente hrvatskih mislilaca, ali i ukazati na otvorene probleme hrvatske znanosti.

Znanstveni skup otvorili su Nenad Trinajstić i Snježana Paušek-Badžar s izlaganjem »Početci organiziranog promicanja prirodoslovlja u Hrvatskoj« kojim su rasvijetlili poteškoće koje su pratile želju i potrebu za utemeljenjem prirodoslovlja. Unatoč tomu što se od 1850. godine, kada dolazi do ukidanja Kraljevske zagrebačke akademije znanosti i umjetnosti i njezina Filozofskog fakulteta, pa sve do 1874. godine, u kojoj se osnovalo Sveučilište u Zagrebu i u okviru njega prirodoslovni odsjeci (1876.), u Hrvatskoj ne izvodi visokoškolska nastava iz prirodnih znanosti, skromni se razvoj prirodoslovlja i rad na njegovu promicanju i utemeljenju može uočiti u aktivnostima Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, realnih gimnazija (tzv. *realke*), potom križevačkog Kraljevskog i gospodarskog šumskog učilišta te Akademije znanosti i umjetnosti.

Erna Banić-Pajnić u svojem je izlaganju »Poimanje materije u Kalcidijevu komentaru *Timeja* i u djelu Hermana Dalmatina *De essentiis*« izložila rezultate svojeg rada na istraživanju mogućeg utjecaja Kalcidijeva prijevoda i komentara Platonova *Timeja* na stavove Hermana Dalmatina o materiji. Pitanje o materiji jedno je od važnijih filozofskih pitanja u 12. stoljeću. U svom komentaru Platonova *Timeja*, Kalcidije je, poput samog Platona, posvetio značajno mjesto pitanju materije. Spomenuti Kalcidijev komentar nastao je krajem 4. stoljeća, a pokazao se izuzetno važnim u 12. stoljeću u okviru rada škole u Chartresu s kojom je Herman Dalmatin bio usko povezan.

Nastavljajući se na svoje dosadašnje istraživačke rezultate o Frani Petriću, prije svega na one koje je objavila u svojim radovima 1976., 1979. i 1983. godine, Heda Festini u izlaganju »Najslabija karika u lancu znanosti – historiografija – u Petrićevoj vizuri« proširuje i učvršćuje zaključak o »Petrićevo antiderminističkom shvaćanju povijesti«, i to na temelju uvida o »pregnantnijem utvrđivanju njegova stajališta o odnosu matematike i povijesti« i »preciziranju razlikovanja termina *cagione* i *causa*«.

Izlaganje Mihaele Girardi-Karšulin, »Pretpostavke kritike Aristotela u *Peripatetičkim raspravama* Frane Petrića (II.)«, ukazalo je na tri izvora Petrićeve kritike Aristotela. Pokazavši

da je prvi, posve »očekivani« izvor bio Pleton, Mihaela Girardi-Karšulin istražuje ono u čemu Pleton Petriću nije mogao prethoditi, a to je »kritika onog općeg kao predmeta znanosti – posebno *Metafizike*«, za koju je Cresaninu poticaj mogao dati renesansni humanizam, preciznije Valla i Nizolio.

Istraživački rad Brune Ćurka, posvećen filozofskoj misli Jurja Dragišića, ovoga je puta u središte pozornosti doveo Dragišićevo djelo *O anđeoskoj naravi* (1499.). U okviru svog izlaganja »Dragišić o kretanju u devetoj knjizi *De natura angelica*«, Bruno Ćurka je objasnio Dragišićeve stavove o kretanju anđela o kojem ekstenzivnije piše u devetom poglavlju naslovljenom »Mogu li se anđeli pomicati s mjesta na mjesto kontinuiranim kretanjem; oštromunno se navode brojni razlozi«. U nastojanju da potvrdi svoju tezu o kretanju anđela, Dragišić iznosi svoja gledišta o kretanju pri čemu se ponajviše poziva na Aristotela i njegovu *Fiziku*.

Petar Bono, kojemu je Snježana Paušek-Baždar posvetila svoje izlaganje naslovljeno »Uloga kamena mudraca u djelu Petra Bona *Pretiosa margarita novella*«, autor je filozofske rasprave *Pretiosa margarita novella* (napisana 1330.) u kojoj je dao pregled alkemijskog znanja. Zbog njegova poistovjećivanja uloge kamena mudraca s ulogom Isusa Krista, Bonu se pripisuje religiozni pristup alkemiji. Njegove »iskrivljene poglede preuzeli su pisci alkemijskih knjiga pod imenom Ramona Llulla«.

Poznanstvo Andrije Dudića i Kopernikova učenika Georga Joachima Rheticusa bila je središnja tema izlaganja Vanje Flegar, naslovljenog »Dio prepiske Andrije Dudića o Georgu Joachim Rheticusu«. Iako se u Dudićevoj korespondenciji, dosad neobjavljenoj, ne pronalazi nijedno pismo osobno upućeno Rheticusu ili obrnuto, Dudić je svoje prijateljstvo s Rheticusom potvrdio u prepisci s mnogim drugim istaknutim ličnostima. Sačuvana pisma svjedoče o njihovu bliskom odnosu, ali i Dudićevoj kritici Rheticusa zbog njegova bavljenja ijatrokemijom i istraživanja Paracelsusove misli, a pružaju i vrijedan uvid u Dudićeva gledišta o prirodnim znanostima.

Izlaganje »Petrić i grčko poimanje umjetnosti« Željke Metesi Deronjić pošlo je od pitanja »koliko je, i u kojim segmentima, Petrićevo učenje o pjesništvu blisko grčkom poimanju umjetnosti«. Komparativna analiza Petrićeve poetike i pjesničkih stavova grčkih pjesnika (prije svega Orfeja, Homera, Hesioda, Pindara i Eshila) pokazuje da »Petrić svoju pjesničku teoriju gradi na temeljnim odrednicama *mimesisa*«.

Natali Hrbud u izlaganju »Problem prepoznavanja izvora u djelima hrvatskih renesansnih

pisaca Marka Marulića, Frane Petrića i Matije Vlačića Ilirika« ukazala je na poteškoće koje se pojavljuju pri pokušajima utvrđivanja izvora kojima se u svojim radovima služe hrvatski renesansni mislioci. Na primjeru Marka Marulića, Frane Petrića i Matije Vlačića Ilirika, trojice filozofa koji su se u svojim djelima osvrnuli na život Ivana Damaščanskog, Natali Hrbud pronalazi potvrde za svoju početnu tvrdnju. Tako se pokazuje da se u opisu životnoga puta Ivana Damaščanskog Marulić najvjerojatnije oslanja na zapise Petrusa de Natalibus, Petrić na Joannisa Trithemija, dok su Vlačićevi izvori mogli biti latinski prijevodi djela *De fide orthodoxa* Ivana Damaščanskog, objavljujvana zajedno s njegovim životopisom.

Izlaganje Hrvoja Vančika naslovljeno »Ivan Belostenec i prirodna filozofija« bilo je posvećeno »nazivima iz prirodoslovlja koje je Ivan Belostenec uvrstio u *Gazophylacium*, osobito u njegov latinsko-hrvatski rječnik«. Posluživši se izborom iz tih naziva Hrvoj Vančik pružio je jasan uvid u tadašnje hrvatsko prirodoslovlje i prirodnu filozofiju.

U izlaganju »Hrvatski vokabular molekularne i stanične biologije u europskome kontekstu« Ana Vraneša, Petra Korać, Bernardina Petrović i Mirjana Pavlica ukazale su na jezične poteškoće s kojima se hrvatska znanost, zbog svoje izloženosti mnogim jezicima, posebice engleskom, svakodnevno suočava. Istovremeno su istaknule i potrebu za uspostavom vokabulara koji će molekularnoj i staničnoj biologiji – »mladoj znanosti« – omogućiti izričaj primjeren hrvatskom jeziku i »bolje razumijevanje sa znanstvenicima u svijetu uključivanjem uvriježenih internacionalizama u korpus rastućeg jezika«.

Vladimir Lončarević u svojem je izlaganju »Leonovo društvo za kršćansku filozofiju i znanost« predstavio djelatnost Leonova društva od samog početka njegova djelovanja 1908. godine do njegova gašenja u prvim godinama po završetku Prvog svjetskog rata. Zamišljeno kao katolička akademija, Leonovo društvo imalo je zadaću njegovati i promicati kršćansku filozofiju i znanosti, davati podršku znanstvenim pothvatima i poticati mlade pisce na znanstvenu aktivnost.

U izlaganju »Udio djela s filozofskom tematikom u knjižnom fondu samostanske knjižnice reda kapucina u Varaždinu« Matija Mato Škerbić predstavio je djelatnost kapucinskog reda u Varaždinu i njihovu vrijednu knjižnicu u kojoj se, između ostalog, čuva i vrijedan udio knjiga filozofske tematike. Među njima se izdvajaju filozofski udžbenici-priručnici, pregledi povijesti filozofije, djela Platona, Aristotela i stoičkih filozofa, potom djela teo-

loško-filozofske tematike iz razdoblja apologetike, patristike i skolastike, kao i djela H. Dalmatina, M. Marulića, A. Vrameca, J. Habdelića i drugih.

Na primjeru Marka Antuna de Dominisa, u svom se izlaganju »Od periferije do središta u potrazi za znanjem: Marko Antun de Dominis i isusovačko obrazovanje na kraju 16. stoljeća« Filip Novosel usredotočio na problem obrazovanja u hrvatskim zemljama i prisiljenost domaćih učenjaka na školovanje u inozemstvu. Analiza de Dominisova puta obrazovanja i razvoja njegove karijere pruža uvid u »znanstvene i uopće intelektualne odnose istočne i zapadne obale Jadrana«.

Igor Škamperle u izlaganju »Petrićeva filozofija ljubavi i suvremeni *selfie*« odgovorio je na pitanje može li se pojam *philautia* (ljubav prema sebi) na kojem Petrić gradi okosnicu svog spisa *L'amorosa filosofia* dovesti u poredbu s današnjom modom »dokumentacije vlastite ličnosti« (*selfie*).

Izlaganje Pave Barišića »Fenomenologija i filozofijska antropologija u Hrvatskoj« dala je pregled razvoja filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću kroz dvije tematske cjeline. U okviru prve tematske cjeline – fenomenologije povezane s filozofijom egzistencije – prikazana su djela i učenja V. Sutlića, D. Pejovića, A. Pažanina, D. Rodina i Zv. Posavca, dok su osnovna filozofska gledišta P. Vuk-Pavlovića, V. Filipovića, B. Despota, V. Mikecina, B. Brujić, E. Čimića, N. Skledara, M. Galovića, H. Burgera, M. Kukoča i D. Polšeka izdvojeni kao primjeri druge tematske skupine – filozofijske antropologije i socijalne filozofije.

Ivan Kordić u izlaganju »Filozofija komunizma Vendelina Vasilja« ocrtao je ključne misaone točke filozofije komunizma Vendelina Vasilja (Međugorje, 1909. – Chicago, 1971.), hercegovačkog franjevca koji je djelovao u Parizu i SAD-u. Svoju filozofiju komunizma Vasilj je izložio u doktorskoj disertaciji *L'athéisme bolchéviste*, koja je na hrvatskom objavljena 1944. godine, potom u djelu *Komunizam i vjera* te napokon i u knjizi *Komunizam i obitelj*, čije su objavljivanje 1945. godine spriječile tadašnje političke prilike.

Ključni elementi promišljanja pojma »lijepo«, koja Kvirin Vasilj (Međugorje, 1917. – Chicago, 2006.) izlaže u djelu *Ljepota i umjetnost*, bila je tematska okosnica izlaganja Draženka Tomića naslovljenog »Estetički problemi u djelima Kvirina Vasilja (1917–2006)«. U Vasiljevu poimanju lijepog nailazimo na razlikovanje moralne (duhovne) i fizičke (osjetilne, estetske) ljepote. Prva čini predmet čistih umskih zrenja i uzvišenija je od druge koja predstavlja predmet zornih spoznaja.

Marko Tarle je u izlaganju »Alternativna i univerzalna povijest. Postoji li *pandan* i za

budućnost – svijet i Hrvatska?« razmotrio mjesto i značenje alternativne i univerzalne povijesti u heterogenom društvu budućnosti. S obzirom na tehnološki razvoj potrebno je zapitati se »je li moguće, uz naše današnje predrasude, pretpostaviti čvorišne točke koje bi inicirale početak krucijalnih alternativnih događanja u povijesti« i »je li u tako promijenjenim civilizacijskim uvjetima budućnosti *homo sapiensa* (ili *robo sapiensa*) potrebno naći nove determinante univerzalne povijesti«.

»Odnos prirodnih znanosti, povijesti i filozofije u djelu *Uvod u filozofiju poviesti* Julija Mankanca« bio je naslov izlaganja Ivana Macuta u kojem su izložene osnovne crte Mankančeva tematiziranja zadaće, ali i međusobnog odnosa filozofije, povijesti i prirodnih znanosti. Kako povijest s jedne strane označava znanost, a s druge objektivno zbivanje, filozofija povijesti ima dvostruku zadaću. Prva se sastoji u ispitivanju temeljnih postavki povijesne znanosti, valorizaciji smisla i vrijednost povijesti unutar sustava znanstvene spoznaje, a druga u sagledavanju vrijednosti i smisla povijesti kao objektivnog zbivanja. U pogledu prirodnih znanosti, Mkanec smatra da one također »ispituju dio zbilje te da univerzalna tendencija, ako se i pojavljuje u prirodnim znanostima, ima filozofsko, a ne prirodnoznanstveno obilježje«.

Saša Marinović je u izlaganju »Budućnost kao obzor vrednote odgovornosti u filozofskoj misli Pavla Vuk-Pavlovića« predstavio Vuk-Pavlovićevu filozofiju odgoja s posebnim naglaskom na njegovu ideju budućnosti u kontekstu principa odgovornosti. Budućnost odgojem postaje moć čovjeka, ali i obveza i odgovornost. »Stvaralački poziv čovjeka« koji u sebi nosi budućnost, istodobno je i poziv na »oprez pred svakom indoktrinacijom i rigidnom, tehnološko-tehničkom usustavljenosti«.

Izlaganje Zlatka Posavca »Filozofija, estetika i povijest umjetnosti« otvorilo je niz pitanja koja proizlaze iz relacije filozofija–znanost. Uzevši estetiku kao polazište u svojim razmišljanjima, Zlatko Posavac ističe da estetika, s obzirom na svoj predmet ne može zaobići povijest umjetnosti, »koja jest ili bi bar trebala biti znanost«. Ako ona jest znanost, nužno je odgovoriti na pitanje »kako i na koji način znanost može, odnosno uopće smije izricati vrijednosne, ergo 'aksiološke sudove', prusudbe i kvalifikacije, umjesto egzaktnih rezultata svojih istraživanja na temelju kojih bi mogla i morala izricati svoje znanstvene istine«.

Alojz Jembrih svoje je izlaganje »Studij filozofije na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu ilirskoga razdoblja« posvetio djelo-

vaju Kraljevske akademije u Zagrebu (osnovana 1776.) na kojoj je predavao Stjepan Moyses. Uz osvrt na Moysesov životni put i značajnu literaturu za njegov studij filozofije u Pešti, kao i na ispitne teze (tezarije) iz filozofije kojima je Moyses predsjedao, Alojz Jembrih ocrtao je i atmosferu koja je vladala u vrijeme zapošljavanja novih profesora filozofije na Kraljevskoj akademiji znanosti.

Značenje nastave Ivana Supeka, kao značajke njegova mentorskog rada, predstavio je Ivica Martinović u izlaganju »Nastava i mentorski rad Ivana Supeka na poslijediplomskom studiju *Filozofija znanosti* u Dubrovniku (1972–1985)«. Zahvaljujući angažmanu rektora Ivana Supeka u Zagrebu je bio pokrenut poslijediplomski studij *Filozofija znanosti*, koji se već nakon godine dana preselio u novoosnovani Centar u Dubrovniku. Ondje je spomenuti studij održan za 13 naraštaja, a za prvih deset naraštaja Ivan Supek održavao je predavanja iz filozofije znanosti i teorije spoznaje. Supek nije bio samo aktivan predavač, već i predani mentor. U razdoblju od 1972. do 1985. prihvatio je, tematski raznovrsne, 33 prijave svojih poslijediplomaca koje pokazuju da se Supek u svom mentorskom radu nije ograničavao samo na njemu bliske teme, već je rado izlazio u susret osobnim interesima svojih studenata.

Tematski raznolika izlaganja pokazala su da je domaća misaona baština i te kako živa i aktualna te kao takva i dalje traži i zaslužuje sugovornike koji će, vraćajući se na naslijeđenu baštinu, ne samo njegovati vlastitu kulturu i iznova potvrđivati vrijednost, mjesto i značenje vlastite intelektualne misli u okviru zajedničkog europskog dijaloga, u njoj pronaći i poticaje za promišljanje o (i) danas aktualnim problemima filozofije i znanosti. Takva se »krasna zadaća« ovom prilikom najavljuje i za buduće znanstvene skupove koji se namjeravaju održavati svake godine za vrijeme trajanja projekta »Hrvatska filozofija i znanost u europskome kontekstu od 12. do 20. stoljeća«.

Željka Metesi Deronjić

Znanstveni skup *Karlovački dani slobodne misli*

U Sremskim Karlovcima (Srbija), u periodu od 5. do 7. lipnja 2015. godine, prvi je put održan Međunarodni interdisciplinarni studentski skup pod nazivom *Karlovački dani slobodne misli*. Skup je organizirao Centar

za afirmaciju slobodne misli, udruženje mladih koje se bavi koncipiranjem i realizacijom projekata koji u svom fokusu imaju afirmaciju kulture slobodnog mišljenja i stvaralaštva. Skup za svoju ciljnu grupu ima studente i studentice svih razina studija iz zemlje i inozemstva te im pruža priliku da predstave rezultate svoga rada kako stručnoj tako i široj javnosti, kao i da u okviru konstruktivne radne atmosfere razmijene svoja znanja, razvijajući pri tome kulturu znanstvenog diskursa. *Karlovački dani slobodne misli* usmjereni su i prema afirmaciji interdisciplinarne i interkulturalne komunikacije koja svoje uporište ima u valjanoj argumentaciji, ali i prema iznalaženju novih ili pak nadogradnji već postojećih znanstvenih, kulturnih i umjetničkih strategija radi dekonstrukcije različitih formi pseudo-mišljenja.

U okviru skupa provedeni su sljedeći sadržaji: 1) studentski kongres na temu *Socijalne (de)konstrukcije identiteta*, 2) studentska izložba *Identiteti Vojvodine*, 3) festival kratkih TV-formi *Medijske (re)interpretacije identiteta* i 4) ciklus pozvanih predavanja eminentnih stručnjaka iz zemlje i regije. Na skupu su sudjelovali studenti i studentice preddiplomskih, diplomskih, magistarskih i doktorskih studija novosadskog, beogradskog, kragujevačkog, niškog, zagrebačkog i londonskog sveučilišta, i to sa sljedećih studijskih grupa: filozofija, povijest umjetnosti, književnost i srpski jezik, filologija, germanistika, anglistika, etnologija i antropologija, psihoterapija, sociologija i informacijske i komunikacijske znanosti, filozofija i komparativna književnost itd.

Na svečanom otvaranju *Karlovačkih dana slobodne misli* sudionike i sudionice skupa pozdravili su organizatori i potpredsjednik Općine Sremski Karlovci, a zatim je uslijedilo prvo pozvano predavanje Lina Veljaka s Filozofskog fakulteta u Zagrebu na temu »Zašto je svaka prava misao slobodna?«. Pored Veljaka, predavanja su održali Enis Zebić (Radio Slobodna Europa, Hrvatska) na temu »Zašto (ne) odustati od parlamentarne demokracije?« i Slobodan Sadžakov (Pedagoški fakultet u Somboru) na temu »Egoizam i altruizam u kontekstu formiranja modernih identiteta«.

Studentski je kongres bio okosnica ovoga skupa i u okviru njega su predstavljeni referati studenata i studentica pretežno društvenih i humanističkih znanosti. U okviru izloženih referata izložena su prvenstveno teorijska promišljanja socijalnih tendencija konstruiranja i dekonstruiranja višedimenzionalnog fenomena identiteta, kao i pojava/problema koji se s njima u vezi javljaju. Također, u određenom broju referata bile su zastupljene i empirijske analize usmjerene prema razjašnjenju dilema koje se javljaju uslijed različitih socio-kultur-

nih (zlo)upotreba ovog fenomena. Referati su po svom karakteru bili uglavnom interdisciplinarni, s tim da su i oni koji su bili postavljeni izrazito specijalistički otvorili prostor za interdisciplinarni i pluridisciplinarni pristup. S tim u vezi je potrebno istaknuti i da su referati bili kvalitetno koncipirani, s jasno postavljenim tezama i dosljedno obrazloženim argumentacijama, a uz pozivanje na, s obzirom na obrađivanu problematiku, relevantne izvore. Sudionici i sudionice kongresa su nakon svakog izlaganja pokretali produktivne diskusije i time pokazali visok stupanj kompetentnosti, profesionalnosti i iznad svega, spremnosti da pruže svoj doprinos što potpunijem sagledavanju, a time i što boljem razumijevanju fenomena identiteta.

U okviru izložbe na temu *Identiteti Vojvodine*, koja je bila postavljena prvog dana skupa u pješačkoj zoni Sremskih Karlovaca, prikazane su fotografije Filipa Radenovića, studenta četvrte godine grafičkog dizajna na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu. Predstavljeni fotografski opus ovog mladog i perspektivnog umjetnika može se interpretirati kao osvrt na identitete vojvođanskog socio-kulturnog konteksta koji se smatraju alternativnim, odnosno koji se u svom vizualnom izražavanju razlikuju od ustaljenog prikaza vojvođanskog identiteta. Izložba se sastojala od osam diptiha, gdje je svaki diptih bio sačinjen iz portreta i anti-portreta koji su u međusobnoj komunikaciji otkrivali određenu osobnost na način da nadopunjuju jedan drugog, ne ostavljajući one portretirane kao linearne i jednostrane.

Drugog dana održan je festival kratkih TV-formi *Medijske (re)interpretacije identiteta* putem kojeg su organizatori skupa nastojali doprinijeti proširivanju spektra mogućih perspektiva promišljanja fenomena identiteta te pojava i/ili problema koji ih prate, a s obzirom na kontekstualne okvire unutar kojih se manifestiraju. U sklopu festivala prikazani su radovi Samire Oulaillah, Francuskinje marokanskog porijekla koja trenutno živi, radi i studira u Velikoj Britaniji, a koja je u posljednjih deset godina samostalno putovala širom svijeta da bi zabilježila ljudske životne priče putem angažirane fotografije i dokumentarnih filmova. Objedinjeni pod nazivom *The Spirits of the World*, prikazani su sljedeći kratki filmovi: 1) *The Spirits of the Peruvian Amazon*, 2) *Meeting the People of Mali*, 3) *On the Roads of Ecuador*, 4) *The Voices of Ukraine* i 5) *Forever Palestine*. Sudionici i sudionice skupa, kao i predstavnici/e šire javnosti, mogli su pogledati i izabrani opus fotografija Samire Oulaillah pod nazivom *Womenhood*, koje su nastale tokom snimanja navedenih filmova.

Treći dan skupa bio je rezerviran za otvorenu diskusiju u okviru koje su sudionici i sudio-

nice skupa imali priliku u manje formalnom okruženju otvoriti debatu o predstavljenim referatima, ali i o ostalim sadržajima skupa, kao i ukazati na potencijalne module za zasnivanje pozitivnog okruženja unutar kojeg bi se raznoliko bogatstvo socio-kulturnih identiteta moglo njegovati i uvažavati.

Na zatvaranju *Karlovačkih dana slobodne misli* organizatori su, između ostalog, naznačili da je tema narednog skupa već određena i da glasi *Percepcije drugog kao drugačijeg*, kao i da će poziv za sudjelovanje biti objavljen do kraja 2015. godine na internetskoj stranici Centra za afirmaciju slobodne misli (<http://cezasm.wix.com/cezasm>) te da se svi zainteresirani za sudjelovanje organizatorima mogu obratiti elektroničkim putem (afirmacijamisl@gmail.com).

Andrea Ratković

Predstavljanje knjige *Budućnost žene: Filozofska rasprava o utopiji i feminizmu* Ane Maskalan

U zagrebačkoj Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića 16. lipnja 2015. održano je predstavljanje knjige *Budućnost žene: Filozofska rasprava o utopiji i feminizmu* Ane Maskalan, znanstvene suradnice na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, koji je uz kuću Plejada bio suizdavač djela. Tribinu je vodio Ilija Ranić, a uz autoricu i urednika, na predstavljanju su o knjizi – monografskom prvijencu – govorili Mladen Labus, Gordana Bosanac, Eva Dolar Bahovec i Hrvoje Jurić.

Nakon Ranićevih osnovnih pripomena o postupku i smislu izdavanja djela u vidu Plejadine politike podupiranja mladih autora s intrigantnim ili rijetkim, ali relevantnim temama, čemu tematski jedinstvena Maskalanina knjiga svakako odgovara, Labus je najprije posvetio uvodni dio večeri obrazlaganju izdavanja knjige i njenog sadržaja, koji se u kratkim crtama može objasniti kao filozofska analiza o odnosu utopije i feminizma, to jest upotrebe pojmova *utopije* i *utopijskoga mišljenja* u vezi s s feminističkim teorijama o nužnosti društvenih transformacija rodnih odnosa i uloga u vidu pravedni(jih) scenarija budućnosti čovječanstva. Labus je ukratko pojašnjavao na koji se način *utopijsko* pojavljuje kao čovjekova bit izgrađena iz slobode i usmjerena ka smislu te iz kojih je perspektiva Maskalan tome pristupila, ali je također odre-

deni dio vremena posvetio elaboriranju njenih znanstvenih i timskih vještina od kada s njim blisko surađuje na višegodišnjim projektima u sklopu Instituta, što je u određenom smislu bio tek početak pohvala usmjerenih autorici. Naime, u neposrednoj obavijesti IDIZ-a nakon večeri, istaknuto je da su gosti govorili nadahnuto, što se doista može uzeti za opći dojam večeri, naročito s obzirom na Gordanu Bosanac. Bosanac je gustim filozofskim elaboransom istaknula radikalni značaj Maskalaninog djela u vidu nepostojećih istraživanja na odabranu temu, temu koju je Bosanac našla ključnom za razumijevanje realnih i mogućih scenarija kakvi se anticipiraju s obzirom na trenutni tijek povijesnog događanja. Bosanac je, u bitnom smislu, i to nekoliko puta u naglasku, objasnila na koje se načine upravo u vidu tradicijskog, patrijarhalnog sustava mišljenja događa(lo) gušenje bitne sveze žene i budućnosti – ironično dapače, s obzirom i na to na koji se način izgradila rodna uloga žene u vidu njene sposobnost rađanja, što u isti mah sugerira i osiguravanje opstanka čovječanstva – pa je jedno ovakvo propitivanje ustvari raskrivanje prostora spoznajne potentnosti: naime, s obzirom na konstelaciju odnosa moći u svijetu, biti svjestan da uloga žene ima bitnu vezu s utopijskim znači biti na putu demistifikacije takve konstelacije, odnosno deklasiranja jednog takvog ustajalog

smisla koje se u suvremeno vrijeme pokazuje ispraznim u temelju i praksi jednako – jedno čisto bivanje u ničemu. Dolar Bahovec je podržala ovu argumentativnu obranu i podršku djelu te je bez želje za »viškom riječi« izrazila osobno zadovoljstvo s Maskalaninim odabirom teme i pristupa, a – kao žena – istaknula je podršku i molbu da autorica izdavanje ove knjige shvati kao poticaj za daljnji angažman na odabranim temama. Čestitkama se u istom tonu pridružio i Hrvoje Jurić, posebice istaknuvši potrebu za bavljenjem temom utopije i ponovnim približavanjem cijele ideje javnosti, te se osvrnuo na Maskalanin izbor literature i borbu s kapitalnim radovima poput onih Ernsta Blocha, ističući da se rijetko tko odvaži ići tim putem. Jurić je dodatno ispitao i elaborirao sadržaj djela i Maskalanine zaključke, uz kritički osvrt, uglavnom se pridružujući mišljenju drugih gostiju uz apsolutnu podršku autorici u njenom djelovanju.

Predstavljanje djela Ane Maskalan bilo je dobro posjećeno i trajalo je dulje od uobičajenog programa predstavljanja, a kao autor izvještaja koji je u međuvremenu proučio djelo, osobno se mogu složiti s podrškom autorici, u najmanju ruku zbog doista pronicljivog povezivanja dvaju fenomena koji su se predugo poimali međusobno isključivima.

Luka Perušić